

รูป 3.33	ลำเหมืองในบริเวณบ้าน	110
รูป 3.34	บ่อน้ำใช้ในครัวเรือน	110
รูป 3.35	ความเขียวชอุ่มของเรือนไทเงิน	110
รูป 3.36	เรือนและช่วงเรือน	111
รูป 3.37	หลองข้าวที่ยังหลงเหลือจากไฟไหม้ตัวเรือน	111
รูป 3.38	ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนและธรรมชาติแวดล้อมที่เป็น ลักษณะเด่นของเรือนไทเงิน เชียงใหม่	111
รูป 3.39	ผังบ้านหม้า อำเภอปางศิลาทอง เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2548	113
รูป 3.40	ผังบ้านเด่นช้างและบ้านเสี้ยว อำเภอภาคใต้ เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 30-31 มีนาคม 2547	114
รูป 3.41	ผังบ้านล่าว อำเภอภาคใต้ เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 30 มีนาคม 2547	115
รูป 3.42	ผังบ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 27 มีนาคม 2547	116
รูป 3.43	น้ำเงิน ต้นไม้ใหญ่หน้าหมู่บ้านกลุ่มเรือนและสภาพแวดล้อม ของบ้านหม้า	118
รูป 3.44	โบสถ์วิหาร และช่วงวัดบ้านหม้า	118
รูป 3.45	ถนนคดเคี้ยวในบ้านหม้าและบรรยากาศของพืชพรรณในหมู่บ้าน	118
รูป 3.46	น้ำเหมืองบ้านที่ผ่านทุกกลุ่มเรือนในบ้านหม้า	118
รูป 3.47	บ่อน้ำสาธารณะหน้าบ้านล่าว	119
รูป 3.48	บ่อน้ำสาธารณะในบ้านเด่นช้าง	119
รูป 3.49	ช่วงบ้านในระบบสังคมเครือญาติของบ้านเด่นช้าง	119
รูป 3.50	ช่วงเรือนเฉพาะตัวเพียงครอบครัวเดียวอยู่ระหว่างเรือนและเขี้ยว	119
รูป 3.51	กอไผ่จากหลังของเรือนในบ้านล่าว	120
รูป 3.52	พืชผักสวนครัวริมน้ำไหลของบ้านเด่นช้าง	120
รูป 3.53	เทวดาบ้านของบ้านหนองอ้อ	121
รูป 3.54	เทวดาวัดของวัดหนองอ้อ	121
รูป 3.55	น้ำบ่อต่อ	121
รูป 3.56	เขี้ยวที่มีอุปกรณ์กันหนูกับปลวกที่เสาทุกต้น	121

บทที่ 4

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับเรือนพักอาศัย

รูป 4.1	เพื่อไม่ให้ประจันกับพระประธานในโบสถ์หรือวิหาร เรือนจึงมักปลูก เรียงขนานไปกับถนนที่มุ่งตรงไปยังวัด	130
รูป 4.2	“บ่อน้ำ” มักวางในตำแหน่งมุมใดมุมหนึ่งของพื้นที่บ้าน	131

รูป 4.3	“บันได” ทางขึ้น-ลง ทั้งหน้าและหลังมักจะอยู่คนละด้านกัน เพื่อไม่ให้หันหน้าตรงกัน	131
รูป 4.4	พิธีกรรมในการผูกผ้าที่ “เสาเอก” ก่อนยกขึ้นตั้ง (ที่มา : วิชุดา นิลม่วง : 2541)	133
รูป 4.5	“ศาลผีปู่ย่า” ประจำตระกูล บริเวณลานบ้านข้างรั้ว	142
รูป 4.6	“หิ้งพระ” บริเวณเหนือเดิน	142
รูป 4.7	“ตาแหลว” เครื่องมุงคสลิดไว้เหนือเสาเรือน	143
รูป 4.8	“เสามงค” และ “เสานาง” ของเรือนทุกหลัง	143
รูป 4.9	“เสาเทวดา” สังเกตผ้าขาวที่ผูกอยู่บนปลายเสา	146
รูป 4.10	“หีบผ้า” ที่ใส่เสื้อผ้าของบรรพบุรุษ วางไว้เหนือหัวนอนของพื้นที่ “ต้องห้าม”	146
รูป 4.11	“บันได” ทางขึ้นด้านหน้าเรือนของชาวไทเขิน เชียงตุง	148
รูป 4.12	“เยข้าว” ที่ปลูกไว้ทางด้านข้างของเรือน	148
รูป 4.13	องค์ประกอบต่างๆภายใน “ห้องไฟ”	149

บทที่ 5 เรือนและบริบท

ลายเส้น 5.1	ผังบริเวณบ้านของ นางคำป้อ พิมเสน	156
ลายเส้น 5.2	แผนผังเรือน	157
ลายเส้น 5.3	รูปด้านหน้าเรือน	157
ลายเส้น 5.4	รูปด้านข้างเรือน	157
ลายเส้น 5.5	รูปตัดเรือนตามขวาง	158
ลายเส้น 5.6	ผังบริเวณบ้านของ นายบัวเขียว กิณะ	160
ลายเส้น 5.7	แผนผังเรือน	160
ลายเส้น 5.8	รูปด้านข้างเรือน	161
ลายเส้น 5.9	รูปด้านหน้าเรือน	161
ลายเส้น 5.10	รูปตัดเรือนตามขวาง	161
ลายเส้น 5.11	ผังบริเวณบ้านของ นายเปิง พิไล	162
ลายเส้น 5.12	แผนผังเรือน	163
ลายเส้น 5.13	รูปด้านข้างเรือน	164
ลายเส้น 5.14	รูปด้านหน้าเรือน	164
ลายเส้น 5.15	รูปตัดเรือนตามขวาง	164
ลายเส้น 5.16	ผังบริเวณบ้านของ นายยืน สายกา	166
ลายเส้น 5.17	แผนผังเรือน	167
ลายเส้น 5.18	รูปด้านข้างเรือน	169
ลายเส้น 5.19	รูปด้านหน้าเรือน	169
ลายเส้น 5.20	รูปตัดเรือนตามขวาง	170

ลายเส้น 5.21 ผังบริเวณบ้านของ นายมนต์ ศรีคำมา	170
ลายเส้น 5.22 แผนผังเรือน	171
ลายเส้น 5.23 รูปด้านหน้าเรือน	172
ลายเส้น 5.24 รูปด้านข้างเรือน	172
ลายเส้น 5.25 รูปตัดเรือนตามขวาง	173
ลายเส้น 5.26 ผังบริเวณบ้านของ นายบุญมี บัวหนา	173
ลายเส้น 5.27 แผนผังเรือน	174
ลายเส้น 5.28 รูปด้านข้างเรือน	177
ลายเส้น 5.29 รูปด้านหน้าเรือน	177
ลายเส้น 5.30 รูปตัดเรือนตามขวาง	177
ลายเส้น 5.31 ผังบริเวณบ้านของ นางสมจิตร ประเสริฐศิลป์	178
ลายเส้น 5.32 แผนผังเรือน	179
ลายเส้น 5.33 รูปด้านหน้าเรือน	180
ลายเส้น 5.34 รูปด้านข้างเรือน	180
ลายเส้น 5.35 รูปตัดเรือนตามขวาง	180
ลายเส้น 5.36 ผังบริเวณบ้านของ นายวันจันทร์ บุญยสัย	181
ลายเส้น 5.37 แผนผังเรือน	182
ลายเส้น 5.38 รูปด้านหน้าเรือน	184
ลายเส้น 5.39 รูปด้านข้างเรือน	184
ลายเส้น 5.40 รูปตัดเรือนตามขวาง	184
ลายเส้น 5.41 ผังบริเวณบ้านของ นางทองแสง บัวหนา	185
ลายเส้น 5.42 แผนผังเรือน	186
ลายเส้น 5.43 รูปด้านหน้าเรือน	187
ลายเส้น 5.44 รูปด้านข้างเรือน	187
ลายเส้น 5.45 รูปตัดเรือนตามยาว	188
ลายเส้น 5.46 ผังบริเวณบ้านของ นายอินแก้ว กันจันะ	189
ลายเส้น 5.47 แผนผังเรือน	189
ลายเส้น 5.48 รูปด้านหน้าเรือน	191
ลายเส้น 5.49 รูปด้านข้างเรือน	191
ลายเส้น 5.50 รูปตัดเรือนตามขวาง	192
ลายเส้น 5.51 แสดงการใช้สอยและพื้นที่ว่างภายในเรือน สังกะตึงบวรพบุรุษในหองนอนใหญ่	197
ลายเส้น 5.52 หลังกาเรือนจัว้นหยาแบบ "เรือนแฝด"	198
ลายเส้น 5.53 หลังกาเรือนจัว้นหยา แบบพับศอก	198
ลายเส้น 5.54 หลังกาเรือนจัว้นหยาแบบ "พับซ้อน"	200
ลายเส้น 5.55 หลังกาเรือนบ้านหยาแบบ "พับศอก"	200
ลายเส้น 5.56 หลังกาเรือนบ้านหยาแบบ "พับซ้อน"	201
ลายเส้น 5.57 หลังกาเรือนแบบ "ผสม"	201

ลายเส้น 5.58 แสดงภาพตัดตามขวางของเรือน	203
ลายเส้น 5.59 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างส่วน "พื้นเรือน" และ "ผนัง"	203
ลายเส้น 5.60 ภาพ 3 มิติ แสดงลักษณะการประกอบโครงสร้างส่วน พื้นและผนังของเรือน	204
ลายเส้น 5.61 แสดงโครงสร้างตรงตำแหน่ง หัวเสาของเรือน	205
ลายเส้น 5.62 ภาพ 3 มิติ แสดงการยึดระหว่าง เสา, ซื่อ และแป	205
ลายเส้น 5.63 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างหลังคา บริเวณปลายยอดสุด	206
ลายเส้น 5.64 แสดงการเปรียบเทียบสัดส่วนของอาคาร	208
ลายเส้น 5.65 แสดงลักษณะเรือนโดยรวม	210
ลายเส้น 5.66 ผังบริเวณบ้านของ นางแดง	210
ลายเส้น 5.67 แผนผังเรือน	211
ลายเส้น 5.68 รูปด้านหน้าเรือน	213
ลายเส้น 5.69 รูปด้านข้างเรือน	213
ลายเส้น 5.70 รูปตัดเรือนตามขวาง	214
ลายเส้น 5.71 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	214
ลายเส้น 5.72 ผังบริเวณบ้านของ นายหนานยี่	215
ลายเส้น 5.73 แผนผังเรือน	216
ลายเส้น 5.74 รูปด้านหน้าเรือน	217
ลายเส้น 5.75 รูปด้านข้างเรือน	217
ลายเส้น 5.76 รูปตัดเรือนตามขวาง	218
ลายเส้น 5.77 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	218
ลายเส้น 5.78 ผังบริเวณบ้านของ นางดำ	219
ลายเส้น 5.79 แผนผังเรือน	220
ลายเส้น 5.80 รูปด้านข้างเรือน	221
ลายเส้น 5.81 รูปด้านหน้าเรือน	221
ลายเส้น 5.82 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	222
ลายเส้น 5.83 ผังบริเวณบ้านของ นายใจสามตุ้ย	222
ลายเส้น 5.84 แผนผังเรือน	223
ลายเส้น 5.85 รูปด้านหน้าเรือน	224
ลายเส้น 5.86 รูปด้านข้างเรือน	224
ลายเส้น 5.87 รูปตัดเรือนตามขวาง	226
ลายเส้น 5.88 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	226
ลายเส้น 5.89 ผังบริเวณบ้านของ นายสมบุญ	227
ลายเส้น 5.90 แผนผังเรือน	228
ลายเส้น 5.91 รูปด้านหน้าเรือน	229
ลายเส้น 5.92 รูปด้านข้างเรือน	229
ลายเส้น 5.93 รูปตัดเรือนตามขวาง	230
ลายเส้น 5.94 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	230

ลายเส้น 5.95 ผังบริเวณบ้านของ นายยี่	231
ลายเส้น 5.96 แผนผังเรือน	232
ลายเส้น 5.97 รูปด้านหน้าเรือน	234
ลายเส้น 5.98 รูปด้านข้างเรือน	234
ลายเส้น 5.99 รูปตัดเรือนตามขวาง	235
ลายเส้น 5.100 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	235
ลายเส้น 5.101 ผังบริเวณบ้านของ นายแก้ว	236
ลายเส้น 5.102 แผนผังเรือน	236
ลายเส้น 5.103 รูปด้านหน้าเรือน	237
ลายเส้น 5.104 รูปด้านข้างเรือน	237
ลายเส้น 5.105 รูปตัดเรือนตามขวาง	238
ลายเส้น 5.106 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	238
ลายเส้น 5.107 ผังบริเวณบ้านของ นายหนานมุ้ง	239
ลายเส้น 5.108 แผนผังเรือน	240
ลายเส้น 5.109 รูปด้านหน้าเรือน	241
ลายเส้น 5.110 รูปด้านข้างเรือน	241
ลายเส้น 5.111 รูปตัดเรือนตามขวาง	241
ลายเส้น 5.112 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	242
ลายเส้น 5.113 ผังบริเวณบ้านของ นางเอี้ย	242
ลายเส้น 5.114 แผนผังเรือน	243
ลายเส้น 5.115 รูปด้านหน้าเรือน	244
ลายเส้น 5.116 รูปด้านข้างเรือน	244
ลายเส้น 5.117 รูปตัดเรือนตามขวาง	244
ลายเส้น 5.118 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	245
ลายเส้น 5.119 ผังบริเวณบ้านของ นายชาย	245
ลายเส้น 5.120 แผนผังเรือน	247
ลายเส้น 5.121 รูปด้านหน้าเรือน	248
ลายเส้น 5.122 รูปด้านข้างเรือน	248
ลายเส้น 5.123 รูปตัดเรือนตามขวาง	248
ลายเส้น 5.124 แผนผังเรือน	251
ลายเส้น 5.125 แสดงรูปแบบของหลังคาในลักษณะต่างๆ	260
ลายเส้น 5.126 ลักษณะแบบหลังคาเดี่ยว	260
ลายเส้น 5.127 ลักษณะแบบหลังคาหักศอก	261
ลายเส้น 5.128 ลักษณะแบบหลังคาขนาน	261
ลายเส้น 5.129 ลักษณะแบบหลังคาขวาง	261
ลายเส้น 5.130 ลักษณะแบบหลังคาแฝด	262

ลายเส้น 5.131 ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาหักศอก	262
ลายเส้น 5.132 ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาแฝด	262
ลายเส้น 5.133 แสดงรายละเอียดขององค์ประกอบทางโครงสร้างโดยรวม	363
ลายเส้น 5.134 แสดงโครงสร้างส่วนฐานและพื้นเรือน	264
ลายเส้น 5.135 ภาพ 3 มิติ แสดงการประกอบโครงสร้างส่วนพื้น	264
ลายเส้น 5.136 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของตำแหน่งหัวเสา	267
ลายเส้น 5.137 ภาพ 3 มิติ แสดงการประกอบโครงสร้างของ เสา, ช่อ และแปหัวเสา	267
ลายเส้น 5.138 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของเครื่องมุงหลังคา	268
ลายเส้น 5.139 สัดส่วนอาคารตามคติความเชื่อ	269
ลายเส้น 5.140 สัดส่วนอาคารอีกสูตรหนึ่ง ซึ่งมักเป็นเรือนรุ่นหลังๆ	270
ลายเส้น 5.141 ลักษณะผังของเรือน	274
ลายเส้น 5.142 สังเกต "นั้งผี" เหนือหัวนอนของห้องนอนใหญ่	274
ลายเส้น 5.143 ขนาดของเรือนกับเสา "6" ช่วง	275
ลายเส้น 5.144 ขนาดของเรือนที่ไม่อิงกับจำนวนของตัวเลข	275
ลายเส้น 5.145 ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบในผัง	276
ลายเส้น 5.146 ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบในผัง	276
ลายเส้น 5.147 ลักษณะแผนผังอาคาร	277
ลายเส้น 5.148 ลักษณะแผนผังอาคาร	277
ลายเส้น 5.149 ตำแหน่ง "บันได" ด้านหน้าที่มีเพียงชุดเดียว	277
ลายเส้น 5.150 ตำแหน่ง "บันได" หน้า - หลัง	277
ลายเส้น 5.151 ลักษณะผังของเรือนเชียงตุง	278
ลายเส้น 5.152 ลักษณะผังของเรือนเชียงใหม่	278
ลายเส้น 5.153 แสดงลำดับของการเข้าถึงส่วนต่างๆ	278
ลายเส้น 5.154 แสดงลำดับของการเข้าถึงส่วนต่างๆ	278
ลายเส้น 5.155 ตำแหน่งของ "ห้องนอน"	279
ลายเส้น 5.156 "ห้องนอน" ซึ่งแยกกัน	279
ลายเส้น 5.157 แสดงโครงสร้างผัง	280
ลายเส้น 5.158 แสดงโครงสร้างผัง	280
ลายเส้น 5.159 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
ลายเส้น 5.160 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
ลายเส้น 5.161 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
ลายเส้น 5.162 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
ลายเส้น 5.163 แสดงตำแหน่งของช่องเปิด "ประตู"	282
ลายเส้น 5.164 "ประตู" จะเปิดบริเวณหัวบันไดทางขึ้น	282
ลายเส้น 5.165 "ชานหน้า" และ "เดิน" แยกออกจากกัน	282
ลายเส้น 5.166 "ชานหน้า" และ "เดิน" จะเชื่อมต่อถึงกัน	282
ลายเส้น 5.167 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "พับศอก"	284

ลายเส้น 5.168 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "เรือนแฝด"	284
ลายเส้น 5.169 ความเรียบง่ายของรูปทรงหลังคา	284
ลายเส้น 5.170 ความหลากหลายของรูปทรงหลังคา	284
ลายเส้น 5.171 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
ลายเส้น 5.172 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้นแบบ "ไม้จริง"	288
ลายเส้น 5.173 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.174 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.175 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.176 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
รูป 5.1 ลักษณะของยุงข้าว	156
รูป 5.2 "บ่อน้ำ" ท่ามกลางสวนโอบล้อม	156
รูป 5.3 มุขรับ "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือน	157
รูป 5.4 ส่วนของ "เดิน" ที่ใช้ปีกนกคลุม	159
รูป 5.5 ลักษณะการใช้ไม้กระดานตีเป็นแผงฝาในแนวนอน	159
รูป 5.6 สวนผลไม้บริเวณด้านหลังของบ้าน	160
รูป 5.7 ส่วนของ "ชาน" ที่อยู่ทางด้านเหนือ "เดิน"	160
รูป 5.8 ลักษณะหลังคาที่ทำเป็นแบบเรือนแฝด	161
รูป 5.9 เรือนครุฑกับหลังคาทรงปั้นหยา	161
รูป 5.10 "บ่อน้ำ" กลางสวน	162
รูป 5.11 "ศาลพระภูมิ" ซึ่งเป็นอิทธิพลที่รับเข้ามาใหม่ในช่วงหลัง	162
รูป 5.12 "ฟูก" สำหรับปูนอนบริเวณ "เดิน"	163
รูป 5.13 ลักษณะของ "ครัวไฟ"	163
รูป 5.14 "ชานซักล้าง" บริเวณหลังของเรือน	163
รูป 5.15 ลักษณะเรือนช่วงหน้าต่างที่ทำเป็นรูปหักศอก	165
รูป 5.16 ส่วนของใต้ถุนเรือนที่กันเป็นเล่าสำหรับเลี้ยงไก่	165
รูป 5.17 หลังคาจั่วขนาดเล็กๆ ที่ยกขึ้นเหนือครัวไฟเพื่อระบายอากาศ	165
รูป 5.18 ลักษณะของ "ฝาเรือน" ที่ตีซ้อนกันในทางแนวนอน	165
รูป 5.19 "สวนผลไม้" กลุ่มที่อยู่หน้าบ้าน	166
รูป 5.20 ลักษณะของ "ยุงข้าว" แบบสมัยหลัง	166
รูป 5.21 "สวนบ่อน้ำ" ล้อมรอบด้วยพรรณไม้นานาชนิด	166
รูป 5.22 "บันได" ขึ้นเดินด้านหน้าเรือน	167
รูป 5.23 "ชานลด" ส่วนหน้าเดิน	167
รูป 5.24 "เดิน" แบบเปิดโล่ง	167
รูป 5.25 "ฮ่อมริน" ที่ผ่านกลางเรือน	168
รูป 5.26 ส่วนของ "ระเบียง" ที่เชื่อมจากเดิน ฮ่อมไปหลังเรือน	168
รูป 5.27 "บันได" ขึ้นลงส่วนหลังของเรือน	168

รูป 5.28 "ซานชักล่าง" ที่ต่อจากท้ายเรือน	168
รูป 5.29 "ปีกนก" ที่ยื่นลงมาคลุม "บันได" ทางขึ้นเรือนด้านหน้า	169
รูป 5.30 "ราวพนักกระเบียง" ที่ต่อยาวไปถึงส่วนหลัง	169
รูป 5.31 "เสาเหล่งหมา" รับปีกกันสาด	169
รูป 5.32 "บันได" ทางขึ้นเรือน	169
รูป 5.33 "ฝาไหล" บริเวณสวนเดิน	169
รูป 5.34 ต้นไม้ที่ปลูกโดยรอบตามแนวรั้ว	170
รูป 5.35 "โรงพัก" สำหรับสัตว์เลี้ยง	170
รูป 5.36 "ฝาไหล" บริเวณเดิน	171
รูป 5.37 "ฝาไหล" แบบ 2 ช่วง	171
รูป 5.38 "บันได" ขึ้นลงจากครัวหลังเรือน	171
รูป 5.39 "ครัวไฟ" ที่แยกห่างออกมาอีกหลังหนึ่ง	171
รูป 5.40 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.41 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.42 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.43 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.44 ลำน้ำเหมืองที่ไหลผ่านหน้าบ้าน	174
รูป 5.45 "ยั้งข้าว" ขนาดย่อม	174
รูป 5.46 ผักสวนครัว ซึ่งปลูกบริเวณสวนหลังของบ้าน	174
รูป 5.47 "บันได" ทางขึ้นแบบพับศอก	175
รูป 5.48 ลักษณะของราวบันไดและพนัก	175
รูป 5.49 "เดิน" ส่วนหน้าที่เปิดโล่ง มีพนักเจาะเป็นช่องลมสลับลดหลาดแบบเรขาคณิตที่น่าสนใจ	175
รูป 5.50 "หิ้งพระ" ข้างผนัง "เดิน"	175
รูป 5.51 ทางเข้า "ฮ่อมริน" ซึ่งจะเชื่อมไปยังหลังเรือน	176
รูป 5.52 ส่วนของพื้นที่โล่งด้านหลังของเรือน	176
รูป 5.53 "ควั่น" สำหรับเก็บของเหนือชานหลัง	176
รูป 5.54 ทางเชื่อมไปยัง "ห้องครัวไฟ"	176
รูป 5.55 ห้อง "ครัวไฟ"	176
รูป 5.56 ชานหลังกับ "บันได" ขึ้นลงสวนหลังของเรือน	176
รูป 5.57 ลักษณะของเรือนแบบ "เรือนแฝด"	177
รูป 5.58 "บันได" ทางขึ้นด้านหลัง	177
รูป 5.59 "เรือนครัว" ที่ปลูกแยกเป็นอีกหลังหนึ่งแต่ยังเชื่อมด้วยชานหลัง	177
รูป 5.60 "ยั้งข้าว"	178
รูป 5.61 "ชานหลัง"	179
รูป 5.62 "ครัวไฟ"	179
รูป 5.63 ลักษณะเรือนแบบพับศอก	180
รูป 5.64 "ฝาไหล"	180

รูป 5.65 บริเวณชานหลัง สำหรับชักลั้ง	180
รูป 5.66 "บันได" ทางขึ้นชานหน้าเรือน	182
รูป 5.67 "ชาน" ที่ต่อกับบันไดทางขึ้นด้านหน้า แต่ทำผนังปิด	183
รูป 5.68 "บันได" ทางลงด้านหลัง	183
รูป 5.69 ลักษณะของเรือนแบบพับศอก	183
รูป 5.70 พื้นี่ทำงานได้ถุนเรือน	183
รูป 5.71 ลักษณะการตั้งโครงสร้างของผนังส่วนที่ยึดกับพื้น	183
รูป 5.72 ลักษณะ "ยั้งข้าว" แบบดั้งเดิม	185
รูป 5.73 "ต้อมอาบน้้า" ที่ก่อด้วยอิฐเป็นผนังระดับเหนือสายตา	185
รูป 5.74 ภาพมุมสูงเห็นลักษณะการปิดล้อมของ "ต้อมอาบน้้า"	185
รูป 5.75 พื้นี่โล่งได้ถุนเรือน	186
รูป 5.76 ช่วงห่างของเสาเรือน เทียบสัดส่วนกับคน	186
รูป 5.77 "บันได" ทางขึ้นลงหลังเรือน	186
รูป 5.78 ลักษณะของ "ชานหลัง" ที่เปิดโล่งและตีพื้นเว้นร่องสำหรับการชักลั้ง	186
รูป 5.79 ลักษณะการใช้รูปแบบหลังคาที่ต่างกันมารวมกัน	187
รูป 5.80 "ชานบันได" ส่วนหน้าของเรือน	187
รูป 5.81 ลักษณะการตีระแนงไม้เป็นรูปโค้งเป็นแบบอย่างนอกพื้นที่ซึ่งแพร่เข้ามา	187
รูป 5.82 ส่วนของ "ครัวไฟ" กับชานด้านหลัง	188
รูป 5.83 "ยั้งข้าว" ขนาดเชิงบริเวณด้านหน้าบ่งบอกถึงการมีฐานะของเจ้าของเรือน	188
รูป 5.84 "ร้านน้ำ" บริเวณชานเหนือบันไดทางขึ้น	190
รูป 5.85 ส่วนของ "เดิน" ที่เปิดโล่งรับชานหน้า	190
รูป 5.86 ลักษณะของการแยกระดับระหว่าง "เดิน" กับ "ชานหน้า"	190
รูป 5.87 "ที่ว่าง" ที่เชื่อมและไหลผ่านไปยังส่วนหลังของเรือน	190
รูป 5.88 "ระเบียง" กับชานด้านหลังที่เชื่อมกับ "เรือนครัว"	191
รูป 5.89 "ชาน" หลังเรือนครัวกับการ "นั่งชม"	191
รูป 5.90 รูปลักษณะของเรือนทางด้านหน้า	192
รูป 5.91 "ตะเฆ่ราง"	192
รูป 5.92 ลักษณะการวางเสาบน "หิน" ตามลักษณะเดิมของ "เรือนไทจีน"	192
รูป 5.93 "ยั้งข้าว" หรือ "เหยียข้าว"	193
รูป 5.94 "น้ำบ่อ" กับลานโดยรอบ	194
รูป 5.95 เรือนแบบเรือนแฝด	194
รูป 5.96 เรือนแบบพับศอก	194
รูป 5.97 "เดิน" โล่งเพื่อการรองรับกิจกรรมนานาประการ	195
รูป 5.98 "ฮ่อมริน" ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมพื้นที่ส่วนหน้าของเรือนกับส่วนหลัง	195
รูป 5.99 "บันได" ทางขึ้นเรือนแบบตั้งฉากกับชาน	195
รูป 5.100 "เสามงคฺล" และ "เสานาง" อันเป็นเสาหลักของเรือน	196
รูป 5.101 "หิ้งพระ" ซึ่งทำเป็นชั้นลอยเหนือ "เดิน"	196

รูป 5.102 สัมภาระต่างๆ ภายในเรือนครัว	198
รูป 5.103 ขานหลังพื้นที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งสำหรับใช้เป็นที่พัก	198
รูป 5.104 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา	199
รูป 5.105 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา	199
รูป 5.106 ลักษณะที่มองเห็นในระดับสายตา	200
รูป 5.107 ลักษณะที่เห็นจากระดับตา	200
รูป 5.108 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา	201
รูป 5.109 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา	201
รูป 5.110 พื้นที่โล่งโดยรอบของเรือน มองจากขานหลัง	210
รูป 5.111 “ตอมอบน้ำ” ตรงมุมบ้านกับสวนชักร้าง	211
รูป 5.112 รูปลักษณะของ “เยข้าว”	211
รูป 5.113 พื้นที่โล่งของสวน “นอกเต็น” ซึ่งถูกตีปิดล้อมด้วยซี่ไม้	211
รูป 5.114 พื้นที่โล่งว่างภายในกับประโยชน์ใช้สอยที่รวมกันทั้งหมด	212
รูป 5.115 “ฮ้องไฟ” ซึ่งอยู่กลางเรือน	212
รูป 5.116 ด้านหลังมี “ประตู” ออกไปยังสวน “นอกจาน”	212
รูป 5.117 ลักษณะและขนาดของเรือน	213
รูป 5.118 หลังคาเรือนแบบ “จั่วมะนิลา” หรือจั่วบ้านหย้าที่คลุมพื้นที่เรือน	213
รูป 5.119 “จั่ว” เล็กๆ เหนือสวนครัวไฟ สำหรับระบายกลิ่นควัน	213
รูป 5.120 ส่วนของใต้ถุนเรือนกับการปิดล้อมด้วยฝาขัดแตะโปร่งๆ	214
รูป 5.121 ลักษณะของโครงสร้างสวนพื้นเรือน ซึ่งยังคงเป็นแบบผสมระหว่างระบบ “เครื่องผูก” กับ “ไม้จริง”	214
รูป 5.122 พืชสวนครัว บริเวณพื้นที่ส่วนหลังของบ้าน	215
รูป 5.123 “เสาเทวดา” ของเรือน	216
รูป 5.124 “ฮ้องไฟ” ส่วนที่ต่อขึ้นจากท้ายเรือน	216
รูป 5.125 ประตูทางออกไปยัง “นอกจาน”	216
รูป 5.126 ลักษณะของรูปทรงเรือนทางด้านหน้า	217
รูป 5.127 ลักษณะเรือนทางด้านข้าง	217
รูป 5.128 ใต้ถุนเรือนส่วนที่กันเป็นคอกสำหรับเลี้ยงสัตว์	217
รูป 5.129 ส่วนของหน้าจั่ว ซึ่งเปิดโล่งสำหรับระบายอากาศ	218
รูป 5.130 ลักษณะของเรือนและผังบริเวณ	219
รูป 5.131 รูปทรงหลังคาแบบ “บ้านหย้า”	221
รูป 5.132 “บันได” ทางขึ้นด้านหน้า ซึ่งวางไว้ในแนวฉากกับขาน	224
รูป 5.133 “แข่งพะลา” เหนือเต็นภายในเรือน	224
รูป 5.134 ลักษณะรูปทรงหลังคาแบบ “เรือนแฝด”	225
รูป 5.135 โครงสร้างหลังคาส่วนที่เป็น “หน้าจั่ว”	225
รูป 5.136 การใช้ค้ำยันช่วยยึดปีกชายคาด้วยกัน	225
รูป 5.137 ลักษณะการยึดโยงองค์ประกอบของสวนพื้นและผนัง	225
รูป 5.138 “เยข้าว” กับบันไดพาดทางขึ้น	227

รูป 5.139 "ช่วง" ด้านหน้าเรือนและ "น้ำบ่อ" ที่มุมรั้ว	227
รูป 5.140 "ระเบียบทางเดิน" ด้านข้างเรือน ไปยังประตูรองด้านข้างเรือน	228
รูป 5.141 บริเวณสวน "นอกเดิน" กับการใช้เฟอร์นิเจอร์สมัยใหม่	228
รูป 5.142 ลักษณะของเรือนโดยรวม	229
รูป 5.143 "บันได" ทางขึ้น ซึ่งหลบอยู่ใต้ปีกกันสาด	229
รูป 5.144 รูปลักษณะของเรือนจากด้านหน้า	230
รูป 5.145 บริเวณของ "ช่วง" ด้านหน้ากับ "รั้วตาแสง" ที่กันโดยรอบ	231
รูป 5.146 ลักษณะของ "เยข้าว" แบบดั้งเดิม	231
รูป 5.147 หลังคาทรง "ปั้นหย่า" ที่แพร่เข้ามาในช่วงหลัง	233
รูป 5.148 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ	233
รูป 5.149 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ	233
รูป 5.150 ส่วนของ "นอกเดิน" ที่ใช้ในการรับแขก	237
รูป 5.151 รูปลักษณะอาคารทางด้านหน้า	238
รูป 5.152 "เยข้าว" ซึ่งมีกวางอยู่มุมใดมุมหนึ่งของบริเวณบ้าน	239
รูป 5.153 เจ้าของเรือนนั่งพักผ่อนบริเวณหน้าบ้าน	240
รูป 5.154 ส่วนของพื้นที่ระเบียบทางเดินที่ต่อบ้านไปยัง "ฮ้องไฟ"	240
รูป 5.155 ภายในเรือนบริเวณที่จะออกไป "นอกเดิน"	240
รูป 5.156 ส่วนของ "นอกจาน" ซึ่งใช้พื้นฟากปูโดยตลอด	240
รูป 5.157 รูปทรงหลังคา ซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่นิยมทำเป็นจั่วขนาดเล็ก	241
รูป 5.158 แสดงโครงสร้างหลังคาบริเวณหน้าจั่ว	241
รูป 5.159 รั้วและประตูเข้าบ้าน	242
รูป 5.160 "ช่วง" โดยรอบกับกองผืนสำหรับการหุงต้ม	242
รูป 5.161 "หลองข้าว" ตั้งอยู่ใต้ปีกกันสาดที่ยื่นจากเรือน	243
รูป 5.162 "เฮินไฟ" ที่แยกจากเรือนมาปลูกไว้ต่างหาก	243
รูป 5.163 ภายใน "เฮินไฟ"	243
รูป 5.164 รูปทรงของเรือนที่เห็นจากภายนอก	244
รูป 5.165 "ช่วง" โดยรอบบริเวณเรือน	246
รูป 5.166 "สวนครัว" กับ "บ่อน้ำ" สำหรับเลี้ยงปลา	246
รูป 5.167 "เยข้าว" ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ด้านข้างเรือนชิดกับแนวรั้ว	246
รูป 5.168 ลักษณะรูปแบบของ "เยข้าว"	246
รูป 5.169 "บันได" ทางขึ้นสู่นอกเดิน	247
รูป 5.170 ลักษณะของเรือน ซึ่งพัฒนาให้มีลักษณะที่สูงโปร่งขึ้น	248
รูป 5.171 "ช่วง" และทางเข้าจากหน้าบ้าน สังเกตว่าประตูบ้านจะไม่ตรงกับบันไดทางขึ้นเรือน	249
รูป 5.172 เช่นเดียวกับ "เยข้าว" ซึ่งเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ	249
รูป 5.173 "น้ำบ่อ" องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญที่ทุกบ้านจะต้องมี	249
รูป 5.174 "สวนผัก" มักกำหนดที่ตั้งในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำ	250

รูป 5.175 "สวนผัก" มักกำหนดที่ตั้งในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำ	250
รูป 5.176 "โรงพัก" สำหรับผูกมัดสัตว์เลี้ยง	250
รูป 5.177 "บันได" ทางขึ้นเรือนที่ซ่อนอยู่ใต้ปีกกันสาดด้านหน้า	250
รูป 5.178 "แม่บันได" ซึ่งพาดขึ้นไปยังส่วน "นอกเดิน"	250
รูป 5.179 พื้น "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบอนเนกประสงค์	251
รูป 5.180 พื้น "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบอนเนกประสงค์	251
รูป 5.181 ลักษณะของ "เดิน" ภายในที่มีทิศทางต่างจากเดินในกลุ่มล้านนาของไทย	253
รูป 5.182 "แม่เตาไฟ" ซึ่งมักวางอยู่ในบริเวณ "เดิน" ส่วนในของเรือน	254
รูป 5.183 "ช่องเปิด" เหนือที่นอนบรรพบุรุษ สังกัดหีบผ้าของผู้ตายในบริเวณเดียวกัน	254
รูป 5.184 "แข่งพะลา" ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับ "แม่เตาไฟ"	254
รูป 5.185 "ที่นอน" ภายใน "ห้องนอน"	256
รูป 5.186 "ที่นอน" ภายใน "ห้องนอน"	256
รูป 5.187 ภาพขณะในการหุงต้มบนแคร่ที่ยกสูง	257
รูป 5.188 ลักษณะการใช้ "แม่เตาไฟ" ของแบบอย่างดั้งเดิมที่วางบนพื้น	257
รูป 5.189 รูปลักษณะโดยรวม	260
รูป 5.190 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.191 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.192 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.193 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.194 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.195 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.196 แสดงให้เห็นถึงการวางทิศของวัดที่ไม่ตรงกับการหันหน้าเรือน	272
รูป 5.197 "ศาลผีปู่ย่า" ของเชียงตุง	272
รูป 5.198 "ศาลผีปู่ย่า" ของเชียงใหม่	272
รูป 5.199 "ตาแหลว" ที่ผูกเหนือประตูทางเข้า	273
รูป 5.200 "ตาแหลว" ที่ผูกติดบน "เสามงคฺล" ของเรือน	273
รูป 5.201 "เสาเทวดา" สังกัดมีผ้าขาวผูกเหนือเสา	273
รูป 5.202 "เสามงคฺล" ต้นที่ถัดเสานางออกมา	273
รูป 5.203 "แข่งพะลา" บริเวณใกล้ "เสาเทวดา"	274
รูป 5.204 "หิ้งพระ" บริเวณส่วนเดิน	274
รูป 5.205 ส่วนประกอบที่ใช้ในพิธีสืบชะตาเรือนที่มัดติดกับตั้ง	275
รูป 5.206 ไม่มีส่วนประกอบดังกล่าว	275
รูป 5.207 ใช้พื้นที่ด้านข้างเป็นส่วนเชื่อมต่อที่ว่าง	278
รูป 5.208 ใช้ "ฮ่อมริน" เป็นตัวเชื่อมต่อกลางฝั่ง	278
รูป 5.209 ภาพต่อเนื่องของส่วนห้องนอน	279
รูป 5.210 ภาพต่อเนื่องของส่วนห้องนอน	279
รูป 5.211 "ฮ่อมริน" ซึ่งผ่านกลาง "ห้องนอน" 2ห้อง	279

รูป 5.212 ทางเข้าของ "ฮ่อมริน"	279
รูป 5.213 ขนาดของเรือนไทเงินที่เชียงตุง	280
รูป 5.214 ขนาดของเรือนไทเงินที่เชียงใหม่	280
รูป 5.215 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
รูป 5.216 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
รูป 5.217 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
รูป 5.218 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
รูป 5.219 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
รูป 5.220 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
รูป 5.221 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน	283
รูป 5.222 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน	283
รูป 5.223 แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูกุดเตี้ย	283
รูป 5.224 แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูสูงโปร่ง	283
รูป 5.225 รูปลักษณะที่ปรากฏจากผลของคติความเชื่อ	283
รูป 5.226 รูปลักษณะที่ปรากฏโดยไม่อิงกับคติความเชื่อ	283
รูป 5.227 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "พับศอก"	284
รูป 5.228 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "เรือนแฝด"	284
รูป 5.229 ลักษณะของ "หน้าจั่ว" ซึ่งเล็ก	285
รูป 5.230 ขนาดของ "หน้าจั่ว" ที่ใหญ่กว่า	285
รูป 5.231 ฝาเรือนที่นิยมทำแบบ "ผายออก"	285
รูป 5.232 ฝาเรือนที่นิยมแบบ "ตั้งตรง"	285
รูป 5.233 การตีฝาแบบ "แนวตั้ง"	286
รูป 5.234 การตีฝาแบบ "แนวนอน"	286
รูป 5.235 ลักษณะของ "ฝาไหล"	286
รูป 5.236 ลักษณะของการก่อสร้างแบบ "เครื่องผูก" ที่ยังมีอยู่	286
รูป 5.237 ลักษณะของการก่อสร้างแบบ "เครื่องผูก" ที่ยังมีอยู่	286
รูป 5.238 การก่อสร้างที่เป็น "ไม้จริง" ทั้งหมด	286
รูป 5.239 การก่อสร้างที่เป็น "ไม้จริง" ทั้งหมด	286
รูป 5.240 วัสดุประเภทหลักคือ "ไม้" ทั้ง 2 แห่ง	287
รูป 5.241 วัสดุประเภทหลักคือ "ไม้" ทั้ง 2 แห่ง	287
รูป 5.242 ดินเสาที่วางบน "แท่นหิน"	287
รูป 5.243 ดินเสาที่ฝังลงดิน	287
รูป 5.244 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
รูป 5.245 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
รูป 5.246 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้นแบบ "ไม้จริง"	288
รูป 5.247 ผนังที่มี "กรอบฝา"	288
รูป 5.248 ผนังที่ตีแบบซ้อน	288

รูป 5.249	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.250	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.251	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.252	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289

บทที่ 6 พัฒนาการของเรือน

รูป 6.1	ลักษณะรูปทรงของเรือน "ไทลื้อ" ที่สิบสองปันนา ประเทศจีน	292
รูป 6.2	รูปทรงลักษณะของเรือน "ไทเขิน" ที่เชียงตุง ประเทศพม่า	293
รูป 6.3	รูปแบบลักษณะของหลังคาเรือนไทลื้อที่สิบสองปันนา สังเกตปีกหลังคาที่คลุมรอบส่วนล่างอีกชั้น	293
รูป 6.4	รูปแบบลักษณะหลังคาของ "ไทเขิน" ที่เชียงตุง กับการดัดปีกหลังคาด้านข้างเรือนเพื่อคลุมพื้นที่สำหรับวาง "หลองข้าว"	293
รูป 6.5	ภาพถ่ายเส้นแสดงรูปแบบลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆ ในผังบริเวณของบ้าน ของชาวไทลื้อสิบสองปันนาเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว ซึ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ร่างไว้ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2548)	294
รูป 6.6	บรรยากาศทั่วไปของทางเดินภายในหมู่บ้านไทลื้อ สิบสองปันนา	295
รูป 6.7	ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทลื้อ สิบสองปันนา	295
รูป 6.8	ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทเขิน เชียงตุง	295
รูป 6.9	ภาพถ่ายของเรือนไทลื้อ ที่สิบสองปันนา ซึ่งเป็นเรือนไม้ไผ่ได้ถุนสูง สังเกตวัสดุผนังหลังคาเป็นแฝกและฝาเรือนเป็นฝาขัดแตะ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498)	296
รูป 6.10	ภาพถ่ายของเรือนไทลื้อ ที่สิบสองปันนา ซึ่งเป็นเรือนไม้ไผ่ได้ถุนสูง สังเกตวัสดุผนังหลังคาเป็นแฝกและฝาเรือนเป็นฝาขัดแตะ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498)	296
รูป 6.11	ลักษณะของเรือนที่คล้ายกัน ทั้งรูปลักษณะและวัสดุที่ยังพบได้ในเรือนไทเขิน เชียงตุงในปัจจุบัน	296
รูป 6.12	บันไดขึ้นเรือนของไทลื้อสิบสองปันนา	297
รูป 6.13	บันไดขึ้นเรือนของไทเขินเชียงตุง	297
รูป 6.14	รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทลื้อ ในสิบสองปันนา	297
รูป 6.15	รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทเขิน ในเชียงตุง	297
รูป 6.16	เรือนไทเขินของเชียงตุงหลังที่เก่าแก่ที่สุดจากการสำรวจ ซึ่งยังคงลักษณะแผนผังและการใช้วัสดุแบบดั้งเดิม	298
รูป 6.17	ภายในเรือนกับลักษณะของฝาขัดแตะ และพื้นปูด้วยฟาก	298
รูป 6.18	โครงสร้างของหลังคาที่ยังเป็นแบบผสมระหว่างไม้จริงกับไม้ไผ่	298
รูป 6.19	เช่นเดียวกับโครงสร้างของพื้นเรือน ซึ่งยังใช้ระบบเครื่องผูกประกอบกับไม้จริง	298
รูป 6.20	เรือนไม้จริงลักษณะเรียบง่ายที่ยังไม่มีการต่อเติม	300
รูป 6.21	ภายในเรือนจะมี "แม่เตาไฟ" วางอยู่บริเวณส่วนเดิน	300
รูป 6.22	ลักษณะของเรือนที่มีการขยาย สังเกตส่วนท้ายเรือนที่ต่อเพิ่มเป็น "ฮ้องไฟ" ออกมา	301

รูป 6.23	บางหลังใช้วิธีกันบริเวณของ "ชานนอก" ให้เป็นห้องนอนของลูกสาว	301
รูป 6.24	บางหลังก็ใช้วิธีสร้างเป็น "เรือนแฝด" เพิ่มขึ้น	301
รูป 6.25	บางหลังก็ใช้วิธีการต่อขยายเรือนออกมาเป็นรูปวางจากกัน	301
รูป 6.26	วิธีการเตรียมการขยายเรือนด้วยการสะสมวัสดุ เช่น อิฐ หรือไม้	302
รูป 6.27	แนวของ "อิฐ" ที่วางซ้อนกันระหว่างช่วงเสา บริเวณใต้ถุนเรือน	302
รูป 6.28	ลักษณะการเตรียมเพื่อการขยายนี้มักพบเห็นได้โดยทั่วไป	302
รูป 6.29	เรือนขยายของชาวไทเงินที่เชียงตุง มักทำเป็นแบบ "มุข" ชนด้านข้าง	303
รูป 6.30	เรือนขยายของชาวไทเงินที่เชียงใหม่ มักนิยมทำแบบ "เรือนแฝด"	303
รูป 6.31	รูปแบบของอาคาร "ทรงตึก" และหลังคา "ทรงปั้นหยา" ของกลุ่มเรือนร้านค้าในตลาดเชียงตุง	305
รูป 6.32	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	306
รูป 6.33	ลักษณะของหลังคาทรง "ปั้นหยา" ที่เรือนไทเงินรับเข้ามา	306
รูป 6.34	อาคารแบบ "ทรงตึก" ที่ส่งอิทธิพลเข้าไปในหมู่บ้านของ "ไทเงิน" เชียงตุง	306
รูป 6.35	เรือนอาศัยแบบ "เรือนขนมปังขิง" ของเมืองเชียงใหม่ (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	308
รูป 6.36	รูปแบบของเรือนกับงานฉลุไม้อย่างตะวันตกที่แพร่เข้ามาแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.37	เรือนพักอาศัยกับการเปลี่ยนรูปลักษณะไปสู่ความนิยมกันในยุคนั้น (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.38	ไม่เว้นแม้กับอาคารที่ทำการต่างๆของทางราชการ (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.39	เรือน "ไม้ไผ่" ที่ยังเหลือสืบทอดให้เห็นได้ในปัจจุบัน	310
รูป 6.40	เรือนไม้จริง แต่ผสมกับโครงสร้างแบบเครื่องผูกโดยเฉพาะกับส่วนของหลังคาซึ่งต่อมาเรือนของเชียงใหม่เปลี่ยนมาใช้มุงด้วยใบ "ตองตึง" แทนแฝก	310
รูป 6.41	รูปลักษณะของเรือนที่เปลี่ยนมาเป็นระบบไม้จริงทั้งหมด โดยเฉพาะหลังคาที่มุงกระเบื้องแบบ "แป้นเกล็ด"	310
รูป 6.42	ก่อนที่วัสดุจะพัฒนาอีกครั้งมาเป็นดินเผาแบบ "กระเบื้องดินขอ"	310
รูป 6.43	ลักษณะของการประดับตกแต่งอย่างเต็มที่เมื่อล่วงมาเป็นเรือนเครื่องไม้ อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะเรือนไทลื้อของชาวเชียงใหม่	311
รูป 6.44	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.45	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.46	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.47	การเริ่มเปลี่ยนวัสดุมาจากกระเบื้องดินขอ	314
รูป 6.48	ลักษณะของเรือนร้านค้าทรงตึกแบบเดิมของเชียงใหม่ (ที่มา น.ณ ปากน้ำ :2531)	314
รูป 6.49	สภาพของเรือนร้านค้าที่ถูกรุกรานด้วยอาคารแบบสมัยใหม่	314
รูป 6.50	บ้างก็ถูกเปลี่ยนรูปลักษณะด้วยการปิดบังลักษณะเดิม	314
รูป 6.51	พร้อมๆกันกับการพัฒนารูปแบบลักษณะไปสู่ความนิยมแบบใหม่	314
รูป 6.52	เรือนอาศัยแบบสำเร็จรูปในปัจจุบัน	316

รูป 6.53	ภายในของเรือนกับการให้แสงสว่างในวิถีใหม่	316
รูป 6.54	การทำช่องเปิดด้วยวัสดุอย่างใหม่	316
รูป 6.55	การจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยที่ไม่ได้อิงกับแบบแผนเดิม	316
รูป 6.56	การตกแต่งภายในที่ปราศจากข้อจำกัดของความเชื่อเดิม	316
รูป 6.57	การใช้สอยพื้นที่ที่เปลี่ยนไปสู่แบบอย่างของ	316
รูป 6.58	การรुकืบของโลกสมัยใหม่ที่กำลังขยายเข้าไปยังชาวไทเขิน เชียงตุง สังเกต จานรับสัญญาณดาวเทียมสำหรับโทรทัศน์โลกตะวันตก	318
รูป 6.59	เครื่องรับสัญญาณที่กลายเป็นสิ่งแสดงสถานภาพของสังคมอย่างใหม่ที่กำลัง เป็นที่ต้องการ	319
รูป 6.60	รวมทั้งการปรับเปลี่ยนลักษณะของที่อยู่อาศัยจากเรือนไม้มาเป็นอาคารตึกแบบใหม่	319
รูป 6.61	ลักษณะรูปลักษณ์และรูปทรงของอาคารที่ทิ้งคุณลักษณะแบบดั้งเดิมของไทเขิน ที่เชียงตุง	319
รูป 6.62	โรงเผาอิฐกับความต้องการที่นับวันจะมากขึ้นของการใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัย แทนเครื่องไม้	319
รูป 6.63	เช่นเดียวกับวัสดุผนังที่เปลี่ยนจาก “กระเบื้องดินขอ” มาเป็น “สังกะสี”	320
รูป 6.64	รวมทั้งการใช้สีฉาบแบบสีวิทยาศาสตร์ในการตกแต่งอาคารให้สะอาด	320
รูป 6.65	สาวงามกับ “เครื่องทอง” ที่ถวายเป็นเครื่องวัดระดับฐานะระหว่างกัน	320
บทที่ 7 ความผูกพันระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และ		
เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยเขินเชียงใหม่-เชียงตุง		
รูป 7.1	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงความสัมพันธ์ของเหมืองฝาย นา และหมู่บ้าน ของบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ (ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)	325
รูป 7.2	แสดงผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ จังหวัดเชียงตุง แสดงน้ำเงินและน้ำเหมืองบ้าน ที่ขุดโอบล้อมหมู่บ้านและไหลลงสู่นาในระบบแบบนพทาล ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2547	326
รูป 7.3	สวนครัวสวนตัวของแต่ละบ้านที่ล้านลาว เชียงตุง	328
รูป 7.4	สวนครัวของหมู่บ้านเด่นช้าง ริมน้ำหาลาบ เชียงตุง	328
รูป 7.5	ปลูกไผ่รอบพื้นที่บ้านเพื่อใช้เป็นอาหารและวัสดุสร้างพื้นฐาน	329
รูป 7.6	ปลูกไผ่รอบวัดที่วัดบ้านเหม้า อำเภอยางล่อ เชียงตุง	329
รูป 7.7	ชาวนาไทเขินเชียงใหม่เริ่มดำนาและจับปลาที่อยู่ในนา เฉพาะปลาตัวใหญ่เท่านั้น	329
รูป 7.8	กระบุงใส่ปลาตัวใหญ่ที่จับได้ในนาในช่วงเริ่มดำนาของไทเขินเชียงใหม่ที่บ้าน ร้องขี้เหล็ก อ.ดอยสะเก็ด	329
รูป 7.9	ตำแหน่งพระภูมิของบ้านไทเขินเชียงใหม่	331
รูป 7.10	ตำแหน่งเทวดาบ้านของไทเขินเชียงตุง	331
รูป 7.11	จากช่วงเรือนถึงบนเรือนไทเขิน เชียงใหม่ ที่บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย	332
รูป 7.12	จากช่วงเรือนถึงเรือนไทเขินเชียงตุง ที่บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ	332
รูป 7.13	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขิน อำเภอสันทราย เชียงใหม่	333

รูป 7.14	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงิน ที่บ้านยางลอ เชียงตุง	333
รูป 7.15	เดินเสาแฮกและหิ้งพระของ เรือนไทเงินเชียงใหม่	333
รูป 7.16	เดิน เสาเทวดา และแข่งพะลา ของเรือนไทเงินเชียงตุง	333
รูป 7.17	สื่อต่างๆที่แทนจิตวิญญาณของบรรพบุรุษหลายชั่วอายุที่อยู่ในเดินของ เรือนไทเงินเชียงใหม่	334
รูป 7.18	เดินในลักษณะของพื้นที่ใช้สอยปกติของการเป็น โถงอเนกประสงค์	334
รูป 7.19	นอกเดินในการใช้สอยปกติ คือการรับผู้มาเยือน	334
รูป 7.20	ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติเมื่อมองจากเดิน	334
รูป 7.21	ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติเมื่อมองไปยังชานซักล้าง	334
รูป 7.22	เรือนไทเงินบ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	336
รูป 7.23	เรือนไทเงินบ้านเลขที่ 39 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	336
รูป 7.24	เรือนผนังไม้จริง	337
รูป 7.25	เรือนผนังไม้จริงผสมไม้ไผ่	337
รูป 7.26	เรือนผนังดินดินผสมหญ้า	337
รูป 7.27	เรือนไม้ไผ่	337
รูป 7.28	เรือนผนังไม้จริงผสมก่ออิฐ	337
รูป 7.29	เรือนผนังก่อดินดิบ	337
รูป 7.30	เรือนก่ออิฐและก่ออิฐฉาบปูน	337
รูป 7.31	เยข้าวไม้ไผ่คาดมูลสัตว์	337
บทที่ 8 บทสรุป		
รูป 8.1	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย	341
รูป 8.2	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์	342
รูป 8.3	น้ำจากรางรินจ่ายไปต่างระดับของเชียงใหม่	344
รูป 8.4	น้ำจากเหมืองฝายแบบชาวบ้านของเชียงตุง	344
รูป 8.5	ลำเหมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ของเชียงใหม่	344
รูป 8.6	ลำเหมืองแบบบุพกาลของเชียงตุง	344
รูป 8.7	“ป่อน้ำ” ในบ้านของไทเงิน เชียงใหม่	344
รูป 8.8	“ป่อน้ำ” ในบ้านของไทเงินเชียงตุง	344
รูป 8.9	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านสันอุมและบ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อำเภอ คอยสะเกิด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	346
รูป 8.10	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อำเภอคอยสะเกิด ที่มา: กรมแผนที่ทหาร	346
รูป 8.11	แผนผังหมู่บ้านหม้า อำเภอปางดะ	347
รูป 8.12	แผนผังหมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง	348
รูป 8.13	ผังบริเวณเรือนนางแดง เลขที่ 15 บ้านหม้า	350
รูป 8.14	ผังบริเวณเรือนนายหนานอีและ นางแบ่งเลขที่ 25 บ้านหม้า อำเภอปางดะ	350

รูป 8.15	ผังบริเวณเรือนตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่บ้านเลี้ยว อ.กาดฟ้า	351
รูป 8.16	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก อำเภอคอยสะเกิด	352
รูป 8.17	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	352
รูป 8.18	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 14 ม.6 บ้านสันอ้อม อำเภอคอยสะเกิด	353
รูป 8.19	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายเย็น สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	355
รูป 8.20	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายวันจันทร์บุญยศยิ่ง บ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	356
รูป 8.21	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายมนต์ ศรีคำมา บ้านเลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอ้อม ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	357
รูป 8.22	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายหนานยี่ และนางแบ่ง บ้านเลขที่ 25 บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	358
รูป 8.23	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนางแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	359
รูป 8.24	แสดงผังพื้น รูปตัด และรูปด้าน ของเรือน ตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า จังหวัดเชียงใหม่	360
รูป 8.25	ครัวไฟท้ายเรือนไทเงินเชียงใหม่	361
รูป 8.26	ห้องไฟกลางเรือนไทเงินเชียงใหม่	361
รูป 8.27	รูปตัดของเรือนไทเงินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ของนายเย็น สายกา	362
รูป 8.2	รูปตัดของเรือนไทเงินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 75 บ้านฝาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ของ นายใจสามด้อย และ นางนุช	362
รูป 8.29	รูปทรงหลังคาเรือนไทเงินเชียงใหม่	263
รูป 8.30	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงใหม่บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	364
รูป 8.31	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงใหม่ที่บ้านหม้า อำเภอฝาง	364
รูป 8.32	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านป่าหม้ออำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	364
รูป 8.33	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	364
รูป 8.34	เครื่องชั่งอาหารแบบง่ายๆ ในห้องไฟ	366
รูป 8.35	การแขวนกระจัดใส่อาหารและวิธีกินมด	366
รูป 8.36	แผ่นสังกะสีกันหนูของเขี้ยวที่เชียงใหม่	366
รูป 8.37	ครกกระเดื่องและหลุมที่ขุดให้ระยะของคานสูงจากดิน	366

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและเหตุผลของการศึกษา

โครงการวิจัย **"ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงตุง"** เป็นโครงการย่อยในชุดโครงการ **"ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น"** ซึ่งเป็นชุดโครงการส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส สกว.) ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนวิจัยเป็นเวลา 3 ปี ระหว่าง พ.ศ.2545-2548 การศึกษาของชุดโครงการนี้ต้องการคำตอบในภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในประเทศไทย และเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทย 6 กลุ่ม คือ ไทดำ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ไท-ลาว และไทยมุสลิม ซึ่งเปรียบเทียบกับกลุ่มมุสลิมในมาเลเซียโดยเน้นคำถามที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศชีวิต และเรือนซึ่งเป็นคำถามที่เชื่อมโยงกับ**คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม** หรืออีกนัยหนึ่ง**สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน** (Sustainable architecture) ของเรือนไทย-ไท ซึ่งจะเป็นผลต่อการพัฒนาแนวคิดในการออกแบบ**สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง** (built environment) ในอนาคต

ก่อนทำการศึกษาและสำรวจภาคสนาม เพื่อให้มีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมพันธ์กับเรือนพื้นถิ่นไทยเขินเชียงใหม่-เชียงตุง จำเป็นต้องศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในกลุ่มไทเขินเชียงใหม่ ไทเขินเชียงตุง และความเชื่อมโยงระหว่างทั้งสองกลุ่ม และได้พบว่าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมโดยตรงนั้น เท่าที่สืบค้นได้มีเพียงเอกสารชิ้นเดียว คือ **สภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา สืบบ่งชี้ภูมิปัญญาในอดีตของไตยวน** (คนเมือง) (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2535) ซึ่งเป็นเนื้อหาตรงที่เกี่ยวข้องกับไตยวนไทเขินของไทย ส่วนเนื้อหาดังกล่าวที่ศึกษาถึงไทเขินเชียงตุงไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาไว้ก่อนเลย ดังนั้นเพื่อให้ได้ภาพรวมที่ชัดเจนทั้งไทเขินเชียงใหม่และไทเขินเชียงตุง จำเป็นต้องศึกษาจากวิทยาการเกี่ยวเนื่อง ซึ่งสามารถเชื่อมโยงถึงสภาพทางกายภาพที่ต้องการศึกษา โดยแยกการศึกษาออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับไทเขินและไตยวนเชียงใหม่ ที่ต้องศึกษาทั้งไทเขินและไตยวนเชียงใหม่นี้ เพราะจากการสืบค้นเอกสารที่ค้นคว้ามาในอดีต ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงไทเขิน ไตยวนควบคู่กันไปทำให้ภาพดั้งเดิมของไทเขินไตยวนในไทยออกมาเป็นภาพคู่ขนานอยู่ตลอดเวลาสำหรับการศึกษาไทเขินในเชียงตุงนั้นจะเน้นเฉพาะเนื้อหาหลักเกี่ยวกับไทเขินเป็นสำคัญ

1.1.1 การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่

เพื่อให้ได้ภาพรวมของไทเขินเชียงใหม่แจ่มชัดขึ้นจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาของไทเขินเชียงใหม่ในบริบทเสียก่อนแล้วจึงค่อยๆ ศึกษาแคลง

ถึงตัวสถาปัตยกรรม ในการดำเนินการสืบค้นวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องได้แบ่งการสืบค้นออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ 3 กลุ่ม คือ

- เนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองและประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน
- เนื้อหาที่เกี่ยวกับเมืองและชุมชน และวัฒนธรรม
- เนื้อหาที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับชีวิต

วรรณกรรมกลุ่มแรกที่เลือกศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการเมือง การปกครองในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ไม่เฉพาะเจาะจงแต่ในเชียงใหม่ อันประกอบด้วย **ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย** (ลิขิต ธีรเวคิน : 2512) **ปัญหาชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ** (กมล รัตนประยูร : 2525) **ชนกลุ่มน้อยกับความมั่นคงของชาติ** (ขจิตภัย นุราชพัฒน์ : 2526) **ชาวเขา** (สุรพงษ์ บุญนาค) ผนวกกับวรรณกรรมที่กล่าวถึงชนกลุ่มต่างๆ โดยรวม คือ **สามสิบชาติในเชียงราย** (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2510) ผนวกกับการศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของไทเขิน ไทยวนในภาคเหนืออันประกอบด้วย **ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย** (ฮันส์ เพนธ์ : 2526) **ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของการสร้างบ้านแปงเมืองเชียงใหม่ของพระเจ้ามังราย** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2530) **Where and What was Yonok** (Hill Ronald C. : 1990) **กำเนิดเมืองเชียงใหม่ไทยทั้งด้านจริงหรือ** (สุจิตต์ วงษ์เทศ : 2537) **ชุมชนโบราณในเมืองเชียงใหม่-ลำพูน** (สรวิศ อ่องสกุล : 2539) วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง และประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานตามที่สืบค้นได้ทำให้เห็นภาพของบริบทของไทเขินในภาคเหนือและในเชียงใหม่ได้อย่างชัดเจน

ในเนื้อหาที่เกี่ยวเนื่องกับเมือง ชุมชน และวัฒนธรรม ได้สืบค้นวรรณกรรมที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วอย่างต่อเนื่องค่อนข้างมาก อันประกอบด้วย **ไทยวนคนเมือง** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) **ประเพณีไทยในภาคเหนือ** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) **ประเพณีการปลูกเรือน** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2521) **ตลาดพื้นบ้านล้านนา** (อรศิริ ปาณินท์ : 2526) **เชียงใหม่เมื่อวันวาน** (บุญเสริม ศาสตราภักย์ : 2535) **บ้านไต่ยวนที่ดอยสะเก็ด** (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) **อิทธิพลของวัฒนธรรมในงานสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม** (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) **ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **รอยอดีตสายคือเมือง 700 ปี ช่วงหลวงช่วงเมือง** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **วันสร้างเมืองเชียงใหม่ของล้านนาในอดีต** (ดวงเนตร และ เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒนานิช : 2539) **ช่วงในนครเชียงใหม่** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **ป่าไปสัพู่ : ความสัมพันธ์โยนรัฐมองโกล** (ประพฤติ ศุกลรัตนเมธี และ วินัย พงศ์ศรีเพียร : 2539) **โลกทัศน์ล้านนา** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2540)

วรรณกรรมในกลุ่มของเมือง ชุมชน และวัฒนธรรมนี้ ทำให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่ทางด้านกายภาพเด่นชัดเป็นจริงเป็นจัง และเป็นที่น่าสนใจที่ว่าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเมืองและชุมชนของเชียงใหม่ นักวิชาการที่สร้างสรรค์วรรณกรรมเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (สมโชติ อ๋องสกุล : 2539) เมื่อนำมาผนวกกับ *ชีวิตการจัดระเบียบระหว่างคนกับธรรมชาติของล้านนาในอดีต* (คมเนตร และ เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒน์วานิช : 2539) *โลกทัศน์ล้านนา* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2546) และ *ตลาดพื้นบ้านล้านนา* (อรศิริ ปาณินท์ : 2526) จะทำให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่ทั้งชุมชนเมือง ชุมชนชนบท และความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและระบบนิเวศของไทเขิน ไทยวน แจ่มชัด และมีชีวิตชีวา

วรรณกรรมกลุ่มสุดท้ายที่สืบค้นคือวรรณกรรมในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับชีวิต ซึ่งได้พบวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นค่อนข้างมาก อันประกอบด้วย *เรือนไทย* (เสนอ นิลเดช : 2506) *เรือนไทย* (อันนิมมานเหมินท์ : 2506) *ความเป็นอยู่ของคนเมือง* (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) *เรือนไทยแบบดั้งเดิม* (อันนิมมานเหมินท์ : 2512) *เรือนไทยโบราณทางภาคเหนือ* (กรมยุทธโยธาทหารบก : 2514) *เรือนไทยโบราณ* (เสนอ นิลเดช : 2515) *เรือนล้านนาไทย* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2518) *เรือนไทยในภาคเหนือ* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2519) *Ban Mae Mai, A Northern Thai Village : A Socio – Architectural Case Study* (Hans-Haagensen : 1776) *เรือนในหมู่บ้านลำปางหลวง* (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น : 2520) *เรือนแบบล้านนาไท* (ไกรศรี นิมมานเหมินท์ : 2521) *เรือนไทยแบบดั้งเดิม* (อันนิมมานเหมินท์ : 2521) *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2521) *หมู่บ้านภาคเหนือหรือ “บ้านไทยล้านนา”* (อันนิมมานเหมินท์ : 2524) *เรือนไทยเดิมภาคเหนือและเรือนชาวเขาบางเผ่า* (สมใจ นิ่มเล็ก : 2525) *เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ตอนที่2 การก่อสร้าง* (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น : 2531) *เรือนกาแล* (เจดีย์ ปิยะชน : 2532) *เรือนไทยในภาคเหนือ* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2530) *เรือนกาแลและประเพณีความเชื่อการปลูกเรือนในล้านนา* (ลมูล จันทร์หอม : 2537) *บ้านไถยวนที่ดอยสะเก็ด* (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) *สถาปัตยกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ* (สามารถ สิริเวชพันธ์ และ ดุสิต ธรรมโชติ : 2539) *เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ* (ปรานอม ตันสุชานนท์ : 2539) *เรือนลัวะและเรือนล้านนา* (วิภาณีพันธ์ : 2539) *โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2539) *การศึกษารูปแบบและการใช้สอยเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่* (วิชุดา นิลม่วง : 2541)

วรรณกรรมในกลุ่มนี้มีปริมาณค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมในกลุ่มของประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การเมือง การปกครอง เมือง ชุมชน แต่ในเนื้อหาที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้มีเพียง 2 ชิ้น คือ **โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา** (วิวัฒน์ เจริญพันธ์ : 2539) และ **การศึกษารูปแบบและการใช้สอยของเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่** (วิชุดา นิลม่วง : 2541) วรรณกรรมเกี่ยวเนื่อง “โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา” (วิวัฒน์ เจริญพันธ์ : 2539) นับเป็นต้นแบบของการศึกษาความผูกพันระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ไทเขิน ที่ส่งผลมาอย่างตัวเรือนพื้นถิ่น นับเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่ายิ่งของการศึกษาต่อเนื่องของงานวิจัยชิ้นนี้ ส่วน “การศึกษารูปแบบและการใช้สอยของเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่” (วิชุดา นิลม่วง : 2541) เป็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ และมีหลายแหล่งที่ตรงกับการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ อาทิเช่น พื้นที่ในอำเภอสันทราย ดอยสะเก็ด และ สันป่าตอง (วิชุดา นิลม่วง : 2541) ได้ศึกษารายละเอียดมากมายเกี่ยวเนื่องกับเรือนไม้พื้นถิ่นเป็นเรือนไม้ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากเรือนดั้งเดิมของล้านนา ผสมกับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะตะวันตกในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

เมื่อทบทวนวรรณกรรมครบถ้วนทั้งสามกลุ่ม จินตภาพต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินในเชียงใหม่ ชัดเจนพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้าภาคสนาม เพื่อดำเนินการวิจัยและตอบคำถามที่ต้องการศึกษาได้

1.1.2 การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่

การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่ มีได้เป็นไปในรูปลักษณะเดียวกับการสืบค้นวรรณกรรมของไทเขินเชียงใหม่ เพราะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่มีปริมาณมากและมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่บทความ สารคดี บทความวิจัย หนังสือ รายงานการสัมมนา จนถึงการศึกษาที่เข้มข้น แต่ในเนื้อหาเกี่ยวกับไทเขินเชียงใหม่มีใช้นั้น ทั้งปริมาณและเนื้อหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสถาปัตยกรรมโดยตรงเลยแม้แต่ชิ้นเดียว ต้องอาศัยศึกษาจากวิทยาการเกี่ยวเนื่องเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นจินตภาพของสภาพทางกายภาพที่ต้องการศึกษา

เพื่อให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่และไทเขินเชียงใหม่ที่แสนพริ้วเลื่อนได้ค่อยๆ แจ่มชัดขึ้น ทำให้ต้องแบ่งกลุ่มวรรณกรรมออกเป็น 4 กลุ่ม อันประกอบด้วย

- สารคดีที่สะท้อนให้เห็นจินตภาพของเชียงใหม่
- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับพงศาวดาร ตำนาน ภาษา และวรรณคดี
- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม

วรรณกรรมกลุ่มแรกที่ทำการศึกษาเป็นบทความเชิงสารคดีที่ทำให้สามารถสร้างจินตนาการถึงสภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุง สภาพแวดล้อมกายภาพของหมู่บ้านได้วรรณกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นบทความกึ่งวิชาการและบทความวิชาการ อาทิเช่น **เมืองเชียงตุง** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร จากวารสารสารคดี กล่าวถึงเมือง ผู้คน และวัฒนธรรมโดยรวม **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง** ของมนตรี จอมพันธ์ จากวารสารสยามอารยะ กล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา พงศาวดารและการคงอยู่ของสภาพบ้านเรือนในเมืองเชียงตุง **ความรักเผ่าพันธุ์ในภาคใต้ไทย** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร **เชียงตุง** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร และ **เปิดประตูเวียงเชียงตุง** ของ อธิภาพ โลหิตกุล จากวารสารศิลปวัฒนธรรม กล่าวถึงสภาพบ้านเมือง อาคารบ้านเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานและอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก และท้ายสุด **เจ้านางสุคันธา ณ เชียงใหม่ สายใยรักสองสำนัก เชียงใหม่-เชียงตุง** ของ สมโชติ อ๋องสกุล จากวารสารศิลปวัฒนธรรม ทำให้มองเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุง

จากวรรณกรรมประเภทสารคดีกลุ่มแรกที่สืบค้นตั้งแต่ยังไม่เคยรู้เลยว่าเชียงตุงมีความเป็นมาเป็นอย่างใด สภาพแวดล้อมหน้าตาของเมืองและผู้คนเป็นอย่างไร ทำให้ได้เกี่ยวพันกับเชียงใหม่ เมื่อทบทวนวรรณกรรมกลุ่มนี้แล้วเสร็จทำให้จินตภาพที่เคยมีติดตาเริ่มมองเห็นเค้าโครงแต่ยังเป็นแบบพว้าเลือนอยู่ เริ่มเข้าใจอุปนิสัยใจคอของคนไทเขินที่เชียงตุงว่ามีความเอื้ออาทรแบบพี่น้องเผ่าพันธุ์เดียวกัน

วรรณกรรมกลุ่มที่สองที่สืบค้นคือวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน อาทิเช่น พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระรัตนราชสุทธานภมรมหาราชกุมารี : 2537 เรื่อง **ดอยตุง-เชียงตุง** ทรงกล่าวถึงสภาพของเมืองเชียงตุงและผู้คนเท่าที่พระองค์ท่านได้สัมผัสในการเสด็จเยือนเวียงเชียงตุง และวรรณกรรมที่เป็นฐานของการสืบค้นอีกชิ้นหนึ่ง คือ หนังสือเรื่อง**เมืองเชียงตุง** (2537) ซึ่งเป็นเรื่องสั้นที่นักวิชาการหลายท่านช่วยกันเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองเชียงตุง อันประกอบด้วย **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง** (รัตนพร เศรษฐกุล : 2537) **ตลาดนัดเมืองเชียงตุง** (ประชัน รักษ์พงษ์ : 2537) **ติ๊กลองร้องรำในเมืองเชียงตุง** (ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงษ์ : 2537) **ดงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน** (นฤมล เรืองรังษี : 2537) และ **เรื่องเมืองเชียงตุงจากข้อมูลไทเขิน** (พรรณเพ็ญ เครือไทย : 2537) หนังสือทั้งสองเล่มนี้ทำให้จินตภาพที่พว้าเลือนของไทเขินเชียงตุง ซึ่งได้มาจากสารคดีในการสืบค้นช่วงต้นเริ่มแจ่มชัดขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง

วรรณกรรมกลุ่มต่อไปที่สืบค้นคือเอกสารประเภทพงศาวดาร ตำนาน และเอกสารด้านภาษาและวรรณกรรม อันได้แก่ **พงศาวดารเมืองเชียงตุง** (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2523) **ตำนานเมืองเชียงตุง** (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2533)

ตำนานเมืองยอง (ทวิ สุว้างปัญญางกูร : 2527) **ตำนานมูลศาสตร์เชียงใหม่-เชียงตุง** (ประเสริฐ ณ นคร ปวงคำ ด้อยเขียว : 2537) **คำวกลอนขอเชียงตุง** (ดร.อนาโตน โรเจอร์ เบิลติเยร์ : 2537) *The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle Translated* (Alton L. Becker and Others : 1981)

เอกสารกลุ่มนี้ทำให้จินตภาพของไทเขินเชียงตุงชัดเจน ทำให้ทราบถึงความเป็นมา สภาพของชีวิต และการดำรงชีวิตของไทเขินที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก ซึ่งทำให้เห็นภาพของเวียงเชียงตุงแจ่มชัดขึ้นอีกระดับหนึ่งเพราะสามารถจินตนาภาพสภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุงได้ว่าเป็นเมืองในแอ่งกระทะตามพงศาวดาร เห็นภาพของวัง อาคารบ้านเรือน และวิถีชีวิต

ส่วนวรรณกรรมกลุ่มสุดท้ายที่ต้องสืบค้นก่อนการสำรวจภาคสนาม คือกลุ่มเนื้อหาทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม อันประกอบด้วย **เขมรฐานครเชียงตุง** (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ : 2541) *Chiang Tung and Its Culture* (Anatole-Roger Peltier : 2541) **ชมบ้านชมเมืองเชียงตุง** (दनัย ชนกล้าหาญ : 2537) และเมื่อนำมาผนวกกับบทความขนาดยาว เรื่อง **เชียงตุง คุลยภาพของคนวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ** ของศรีศักร วัลลิโภดม จะทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของเมืองเชียงตุง ทั้งในแง่ความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เมือง วิถีชีวิต และผู้คน ที่เคยเป็นจินตภาพที่คาดเดาไม่ออกตั้งเริ่มต้นได้ภาพที่แจ่มชัดพร้อมที่จะนำไปค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยการสำรวจภาคสนาม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเหมือน ความต่าง และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย และไทเขินในจังหวัดเชียงตุง ในประเทศเมียนมาร์โดยเน้นประเด็นหลักที่ต้องการศึกษาดังนี้ คือ

1.2.1 ศึกษาถึงถิ่นที่อยู่ของกลุ่มไทเขินทั้งเชียงใหม่ และเชียงตุง เน้นภูมิลักษณะ ระบบนิเวศซึ่งผูกพันกับวิถีไทเขินเชียงใหม่ เชียงตุง ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม

1.2.2 ศึกษาสภาพทางกายภาพของบ้าน (หมู่บ้าน) และเรือน

1.2.3 ศึกษารายละเอียดของเรือน และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเนื่อง

1.2.4 ศึกษาถึงภูมิปัญญาและวงจรของวิถีไทเขิน ซึ่งผูกพันกับเรือน

และระบบนิเวศ

1.2.5 ศึกษาพลวัตของเรือนและชีวิต

1.2.6 ศึกษาแนวโน้มในอนาคตของการคงอยู่ ซึ่งวิถีไทเขินทั้งสอง

ถิ่นที่

1.3ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทั้งไทเขินเชียงใหม่และไทเขินเชียงตุงในเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ระบบนิเวศและภูมิลักษณะ ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เมือง ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้คน ภาษา และสถาปัตยกรรม

2) สํารวจทางกายภาพของหมู่บ้าน และเรือนของหมู่บ้านไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงตุง ให้ครอบคลุมถึงรูปลักษณะของหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ เรือนและองค์ประกอบของเรือน

3) สัมภาษณ์เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ ประเพณี การดำรงชีวิต อาชีพหลักและรอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิต ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต รวมทั้งปัจจัยส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง ซึ่งนำไปสู่การพยากรณ์แนวโน้มในอนาคต

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

การกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ที่จะทำการสำรวจเบื้องต้น ได้ข้อสรุปจากการสืบค้นเอกสารเบื้องต้นถึงถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินทั้งในเชียงใหม่และเชียงตุง ซึ่งมีอยู่หลายพื้นที่

จากเอกสารตำนานเมืองเชียงตุง (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527 : 7) ระบุว่า.....ในจังหวัดเชียงใหม่มีหมู่บ้านไทเขินหลายแห่ง เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลาง เขตอำเภอสันกำแพง บ้านสันตันแห่น บ้านไร่ เขตอำเภอสันป่าตอง บ้านป่าเหมือด บ้านเมืองวะ อำเภอสันทราย บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ เขตอำเภอดอยสะเก็ด บ้านนันทาราม อำเภอเมือง เป็นต้น.....เมื่อศึกษาควบคู่ไปกับรายงานวิจัยของ วิฑูลดา นิยมวงศ์ : 2541 ซึ่งศึกษาเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ พบแหล่งที่ศึกษาที่สามารถเทียบเคียงกับแหล่งที่ตั้งของถิ่นที่ไทเขิน จากตำนานเมืองเชียงตุงของทวิ สว่างปัญญางกูร : 2527 ได้ จึงได้ตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่ทำการศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งศึกษาในระบบนิเวศโดยรวม และศึกษาลึกลงถึงหมู่บ้านและเรือน

พื้นที่ที่ทำการศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ประกอบด้วย

- บ้านป่าเหมือด ตำบลป่าเหมือด อำเภอสันทราย
- บ้านป่าไผ่ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย
- บ้านสันอุ้ม ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
- บ้านเชิงดอย ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
- บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
- บ้านสันกำแพง ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง

สำหรับพื้นที่ที่ทำการสำรวจภาคสนามในจังหวัดเชียงตุง สืบเนื่องจากการศึกษาวรรณกรรมเบื้องต้น พบว่าพื้นที่ที่เหมาะสมจะเข้าศึกษา ควรเป็นเมืองพยาก เมืองเลน และเมืองเชียงตุง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว : 2537 และ ดนัย ชนกกล้าหาญ : 2537) แต่เมื่อจัดทำแผนการสำรวจพบว่าเมืองพยาก เมืองเลน มีปัญหาเกี่ยวกับข้อมูลในการเข้าพักต่อเนื่อง และการเดินทางจากแหล่งหนึ่งไปอีกแหล่งหนึ่งอย่างมาก จึงได้สรุปขอบเขตของการสำรวจหมู่บ้านไทเขินเชียงตุงออกเป็น 3 อำเภอ คือ

- บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
- บ้านหม้า บ้านยางลอ อำเภอยางลอ
- บ้านเด่นช้าง บ้านล่าว และ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า

รูป 1.1 แผนที่พื้นที่สำรวจภาคสนามในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย
ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de

รูป 1.2 แผนที่พื้นที่สำรวจภาคสนาม จังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์
ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de

1.4 คำถามในการวิจัย

ในการตั้งคำถามของโครงการวิจัยด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นโครงการที่มีบูรณาการของหลายสาขาวิชา อาจเน้นคำถามหลักและคำถามรอง ซึ่งนำไปสู่คำตอบที่ต้องการตามชื่อโครงการ คำถามหลักและคำถามรองอาจให้คำตอบต่างเนื้อหาก็ได้ หรือทั้งคำถามหลักและคำตอบรองที่ให้คำตอบต่างเนื้อหา อาจวกเข้ามาบรรจบกันยังประเด็นหลักของโครงการวิจัยก็มีความเป็นไปได้

ประเด็นของการวิจัยโครงการนี้ เน้นการศึกษาถึงความแปรปรวนของเรือนและสภาพแวดล้อมของกลุ่มไทเขินในเชียงใหม่ และเชียงตุง ซึ่งเป็นถิ่นที่สภาพทางกายภาพที่ต่างกัน แต่ประเด็นหลักของโครงการวิจัยคือคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น ซึ่งต้องการคำตอบจากทั้งสองถิ่นที่ในคำถามเดียวกัน ดังนั้นคำถามในงานวิจัยนี้คือ

1.4.1 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะ และผังหมู่บ้าน ทั้ง 2 ถิ่นที่มีมากน้อยเพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนหรือไม่? ปัจจัยในการแปรเปลี่ยนคืออะไร?

1.4.2 รูปลักษณะของเรือนทั้งสองถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับผังบริเวณ และผังหมู่บ้านอย่างไร?

1.4.3 ความเชื่อมีผลต่อผังพื้นและรูปแบบของเรือนหรือไม่?

1.4.4 การใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวให้ชีวิตและสภาพแวดล้อม อยู่ในสภาพสมดุลมีอะไรบ้าง? มีโอกาสนำมาขยายผลต่อไปหรือไม่?

1.4.5 คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรือสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนของเรือนไทเขินทั้งสองถิ่นที่มีมากน้อยเพียงไร?

1.5 กรอบความคิดและวิธีการศึกษา

1.5.1 กรอบความคิด

เมื่อพิจารณาคำถามหลักในการวิจัยที่ 6 คำตอบจะพบว่าคำตอบที่ต้องการจากการศึกษาและสำรวจทางกายภาพซึ่งได้ตั้งแต่วงกว้างของความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับวิถีชีวิต จนถึงตัวเรือน คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญา ดังนั้นกรอบความคิดในการศึกษาจำเป็นต้องครอบคลุมสถานทั้งการศึกษาบริบท ศึกษาเฉพาะกรณีและศึกษาเปรียบเทียบ โดยเน้นเนื้อหาจากการสำรวจทางกายภาพที่ประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการสัมภาษณ์เป็นหลัก

1.5.2 วิธีการศึกษา

การศึกษาเบื้องต้นซึ่งเน้นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องเพื่อให้ได้จินตภาพของไทเขินเชียงใหม่ และไทเขินเชียงตุงกระทำในลักษณะเดียวกันตามรายละเอียดที่กล่าวถึงในการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ (ใน 1.1) ซึ่งพบความแปรปรวนของข้อมูลเบื้องต้นทั้งปริมาณและเนื้อหา ระหว่างไทเขินเชียงใหม่ และไทเขินเชียงตุงซึ่งได้สรุปและแก้ปัญหาในลักษณะต่างกันตามข้อมูลที่สืบค้นได้

สำหรับวิธีการดำเนินการศึกษาหลัก ซึ่งเน้นการสำรวจทางกายภาพภาคสนาม ซึ่งควรใช้วิธีการ และกระบวนการศึกษาเช่นเดียวกัน แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถใช้วิธีการและกระบวนการเช่นเดียวกันทุกประการได้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปตามความคล่องตัวของแหล่งที่ตั้งและสถานะการณ์แวดล้อมของแต่ละถิ่นที่

1) วิธีการศึกษาภาคสนาม หมู่บ้าน และเรือนไทเขิน เชียงใหม่ หลังจากที่ทำการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิเพื่อหาข้อสรุปในขอบเขตของพื้นที่ในการออกสำรวจภาคสนาม ได้สรุปว่าจะใช้การสำรวจภาคสนาม 2 ช่วงเวลา

- ช่วงเวลาแรก¹ สำรวจหมู่บ้านและเรือนในพื้นที่ที่สรุปจากการศึกษาเอกสารเบื้องต้น ในพื้นที่อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันกำแพง

จากการศึกษาเบื้องต้นก่อนการสำรวจ ซึ่งใช้วิธีสำรวจทางกายภาพโดยรวมในพื้นที่ที่ระบุในเอกสารเบื้องต้น พื้นที่อำเภอสันทราย สันกำแพง ดอยสะเก็ด อำเภอเมือง และสันป่าตอง พร้อมศึกษาเรือนด้วยภาพถ่ายประมาณ 80 หลัง ได้คัดเลือกเรือนตัวอย่างเพื่อทำการสำรวจภาคสนามจำนวน 10 หลัง อันประกอบด้วย

1. เรือนของนางคำป้อ พิมาสน
เลขที่ 6 หมู่ 4 บ้านป่าเหมือด ตำบลป่าเหมือด อำเภอสันทราย
2. เรือนของนางบัวเขียว อินะ
เลขที่ 78 หมู่ 3 บ้านป่าไผ่ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย
3. เรือนของนายเป้ง พิไล
เลขที่ 11 หมู่ 1 บ้านหนองแห้ง ตำบลหนองแห้ง อำเภอสันทราย
4. เรือนของนายมนต์ ศรีคำมา
เลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอุ้ม ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
5. เรือนของนายเย็น สายกา
เลขที่ 33 หมู่ 7 ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
6. เรือนของนายทองแสง บัวหนา
เลขที่ 101 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
7. เรือนของนายบุญมี บัวหนา
เลขที่ 39 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
8. เรือนของนายวันจันทร์ บุญยศยิ่ง
เลขที่ 2 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
9. เรือนของนายสมจิตร ประเสริฐศิลป์
ไม่มีเลขที่ บ้านเชิงดอย ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
10. เรือนของนายอินแก้ว กันจันะ
เลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง

การสำรวจภาคสนามครั้งแรก ศึกษาสภาพแวดล้อมของเรือนรายละเอียดของการใช้สอยในเรือนและอุปกรณ์ต่างๆ ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในบริบท และสัมภาษณ์วิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

- **ช่วงที่สอง²** หลังจากได้สรุปภาพรวมจากการสำรวจภาคสนาม จัดทำแผนผัง รูปด้าน รูปตัด และรายละเอียดอื่นๆ ได้ออกสำรวจครั้งที่สองเพื่อสรุปเนื้อหาความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและการจัดการน้ำโดยรวมของบริบท ในพื้นที่อำเภอสันทราย ดอยสะเก็ด สันกำแพง และอำเภอเมือง

2) วิธีการศึกษาภาคสนาม หมู่บ้านและเรือนไทเงินในจังหวัด เชียงตุง

ในการปฏิบัติงานภาคสนามที่เชียงตุงนี้ เนื่องจากพื้นที่ที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ยาก และไม่มีข้อมูลเบื้องต้นทางกายภาพที่ละเอียดพอที่จะทำการศึกษา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือในการปฏิบัติงานภาคสนามให้แม่นยำและรัดกุมที่สุดในเวลาจำกัด³ โดยอาศัยกระบวนการดำเนินงานในลักษณะทีมใหญ่และทีมย่อยที่ปฏิบัติงานไปพร้อมๆ กัน การดำเนินงานสำรวจภาคสนามใช้คณะทำงาน 9 คน (ไม่รวมล่ามชาวพม่า 1 คน คนขับรถ 2 คน และผู้ดูแลอาหาร 1 คน) แบ่งหน้าที่ออกเป็น 4 กลุ่มย่อย อันประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1

- จัดทำผังหมู่บ้าน
- จัดหาความสัมพันธ์ระหว่างผังหมู่บ้าน และผังบริเวณเรือน
- ศึกษาผังบริเวณเรือนและสภาพข้างเคียง พร้อมเขียนทัศนียภาพเรือน

กลุ่มที่ 2

- จัดทำผังเรือนและสัมภาษณ์รายละเอียดการใช้สอย
- ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในเรือนและบริเวณโดยรอบ
- จัดทำรูปตัดเรือนแสดงความต่อเนื่องของการใช้สอย รายละเอียดของโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง
- จัดทำรูปด้านของเรือนและวัสดุก่อสร้าง

กลุ่มที่ 3

- จัดทำรายละเอียดการเปรียบเทียบรูปทรงเรือนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาทั้งหมด พร้อมทั้งสัมภาษณ์

กลุ่มที่ 4

- สัมภาษณ์รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ความเชื่อ การอยู่ สังคม และเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

การปฏิบัติงานที่ 4 กลุ่มปฏิบัติงานร่วมกันพร้อมกันใช้เวลาในการดำเนินงานเท่ากัน และปรึกษาหารือในช่วงปฏิบัติงานในกลุ่มย่อย ก่อนจะรวมงานทั้งหมดเข้าด้วยกัน ในการดำเนินงานลักษณะดังกล่าว ทำให้ผู้ปฏิบัติงานสำรวจทุกคนรับรู้การทำงาน ปัญหา และการแก้ปัญหาพร้อมกันตลอดเวลา

การสำรวจภาคสนามครั้งนี้ ได้สำรวจภาพรวมของเรือนทั้ง 6 หมู่บ้าน ใน 3 อำเภอ จำนวน 177 หลัง ศึกษาในรายละเอียด 20 หลัง ประกอบด้วย

- เรือนที่บ้านหนองฮ้อ อำเภอเมืองเชียงตุง 5 หลัง (No 001 - No 005)

- เรือนที่บ้านยางลอ อำเภอยางลอ 8 หลัง (No 008 – No 015)
- เรือนที่บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดฟ้า 2 หลัง (No 016 – No 017)
- เรือนที่บ้านล่าว อำเภอ กาดฟ้า 2 หลัง (No 018 – No 019)
- เรือนที่บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า 1 หลัง (No 020)

เมื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้น ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อเลือกกรณีเฉพาะมาจัดทำแผนผัง รูปด้าน รูปตัด และรายละเอียด จำนวน 10 หลัง เพื่อทำการศึกษาร่วมเทียบกับเรือนไทเขินเชียงใหม่ จำนวน 10 หลัง ที่ได้ดำเนินการแล้ว ในการเลือกกรณีศึกษาเฉพาะ 10 หลัง จาก 20 หลัง ที่ทำการสำรวจภาคสนาม ได้เลือกตัวอย่างจากทุกหมู่บ้านที่ทำการสำรวจ กระจายตัวในกลุ่มอายุการสร้าง 3 ช่วงเวลา คือ เก่า (เกิน 50 ปี) กลาง (30-50 ปี) และใหม่ (1-30 ปี) อันประกอบด้วย

1. เรือน No 002 ของป้าเฮีย และอ้ายเสียง⁴
เลขที่ 10 บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
2. เรือน No 005 ของ อ้ายชาย และนางลำ
เลขที่ 15 บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
3. เรือน No 006 ของ ยายคำ นายใจ และ นางนุช
เลขที่ 75 บ้านยางลอ อำเภอ ยางลอ
4. เรือน No 007 ของ ลุงสามบุญ และหอมน้อย
เลขที่ 63 บ้านยางลอ อำเภอ ยางลอ
5. เรือน No 011 ของ นางแดง
เลขที่ 15 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
6. เรือน No 013 ของ นานยี และ นางแปง
เลขที่ 25 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
7. เรือน No 015 ของ ยายคำ
เลขที่ 14 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
8. เรือน No 016 ของ ลุงแก้ว และ ป้าแสงด้อย
ไม่มีบ้านเลขที่⁵ บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดฟ้า
9. เรือน No 019 ของ อ้ายไล่ และนางก้อง
ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านล่าว อำเภอกาดฟ้า
10. เรือน No 020 ของ ตานานมุง
ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า

การดำเนินงานตามวิธีการศึกษาและสำรวจภาคสนามที่เชียงตุงนี้ สามารถรวบรวมข้อมูลทุกประเภทที่สำคัญต่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้อย่างครบถ้วน และดำเนินงานได้ในเวลาที่วางแผนไว้ตามแผนงาน ทั้งนี้เพราะในการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบตามประเภทงานแต่ละชนิด ได้เลือกผู้ชำนาญงานในเฉพาะเรื่องและมีประสบการณ์ดีเยี่ยมในทุกหน้าที่ที่มอบหมายเนื่องจากตระหนักว่าหากเกิดปัญหาข้อมูลไม่ครบถ้วนหรือไม่ประสานกันจริงๆ จะไม่สามารถย้อน

กลับมาเก็บข้อมูลเพิ่มเติมได้อีกแน่นอน เนื่องจากปัจจัยของเวลาและงบประมาณของการดำเนินงานที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับกรเก็บข้อมูลภาคสนามที่เชียงใหม่

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 จะเปิดมิติใหม่ของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเน้นความมีคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบนิเวศ

1.6.2 จะแสดงถึงคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมและสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานของการศึกษาวิจัยด้านเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมและการประหยัดพลังงาน

1.6.3 จะได้ข้อมูลที่เป็นฐานของการศึกษาวัสดุท้องถิ่น ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับสถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้

1.6.4 กระตุ้นให้มีการศึกษาในวิทยาการต่างๆ ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในประเทศไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทย

1.6.5 สามารถสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีความสนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้กระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ได้

เชิงอรรถบทที่ 1

- 1 การปฏิบัติงานภาคสนามช่วงแรกของการสำรวจหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่ใช้เวลา 6 วัน ตั้งแต่ 23-28 มกราคม 2546 มีคณะทำงาน 8 คน
- 2 การปฏิบัติงานภาคสนามช่วงที่สองของการศึกษาระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ใช้เวลา 4 วัน ตั้งแต่ 12-15 สิงหาคม 2548 มีคณะทำงาน 10 คน
- 3 การปฏิบัติงานภาคสนามในการสำรวจหมู่บ้านและเรือนไทเขินที่เชียงตุง ใช้เวลา 10 วัน ตั้งแต่ 24 มีนาคม ถึง 2 เมษายน 2547 มีคณะทำงาน 9 คน
- 4 ชาวไทเขินในเชียงตุง ไม่มีการใช้สนามสกุล ใช้เฉพาะชื่อ เมื่อจะขยายความถึงตัวบุคคลเฉพาะจะขยายความไปถึงความสัมพันธ์ของเครือญาติใกล้ชิด เช่น ป้าเอี้ยแม่อ้ายเสียง หรืออ้ายเสียงลูกป้าเอี้ย.....จากการสัมภาษณ์ป้าเอี้ยและอ้ายเสียง บ้านเลขที่ 10 บ้านหนองอ้อ เชียงตุง โดย อรศิริ ปาณินท์ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2547
- 5 ในอำเภอภาคฟ้า ซึ่งสำรวจ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเด่นช้าง บ้านล่าว และบ้านเลี้ยวพบว่าหลายบ้านไม่มีบ้านเลขที่.....อธิบายความโดย อรศิริ ปาณินท์

บทที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทเขิน

ไทเขินคือใคร?

เป็นที่ทราบกันดีว่าคนไทยในประเทศไทยตั้งแต่เหนือจรดใต้ ต่างผสมผสานกันด้วยชนหลายกลุ่ม หลายชาติพันธุ์ ทั้งไทย จีน ลาว ญวน และอื่นๆ และในกลุ่มชนที่เรียกกันโดยรวมว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทยนั้น ก็ยังผสมผสานไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายๆ กลุ่ม เช่น ไทลื้อ ไทยวน ไทเขิน ไทดำ ไทลาว ไทพวน ไทยอง ไทใหญ่ ไทมูสลิม และกลุ่มอื่นๆ อีกมากมายและกระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย มีวัฒนธรรมหลักเดียวกันกับไทยสยาม นั้นเมื่อสืบสาวถึงความเป็นมาต่างก็พบว่าล้วนผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แล้วทั้งสิ้น

ในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านในอุษาคเนย์ เช่น ลาว เมียนมาร์ เวียดนาม รวมทั้งจีนตอนใต้ และอินเดีย ต่างก็มีพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศไทย อาทิเช่น ไทลื้อในสิบสองปันนา มณฑลยูนนานของจีน และในพงสาละของลาว ไทใหญ่ในรัฐชานของเมียนมาร์ ในรัฐอัสสัมของอินเดีย และในแคว้นไคคงในยูนนานของจีน ไทเขินในเชียงตุง รัฐชานของเมียนมาร์ ไทดำในเดียนเบียนฟูและเซินลาของเวียดนาม ไทลาวและพวนในเมืองเชียงขวาง และเมืองพวนในลาว และมุสลิมในรัฐต่างๆ ทางตอนเหนือของมาเลเซีย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทอีกมากมายหลายกลุ่มนอกประเทศไทยที่เมื่อฟังแต่ชื่อจะไม่สามารถทราบได้เลยว่าเป็นคนไท เช่น จ้วง ไทพ่าเก ไทคำตี้ กำลือ ดั่ง และอื่นๆ อีกมากมาย (อรศิริ ปาณินท์ 2541: 5) ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ใช้ภาษาไท ซึ่งกระจายตัวอยู่ในรัฐอัสสัมประเทศอินเดีย และหลายมณฑลในประเทศจีน เช่น ยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง กุ้ยโจว หุนหนาน และไหหลำ (อรศิริ ปาณินท์ 2541:9)

ไทเขิน คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งซึ่งมีถิ่นฐานที่อยู่ดั้งเดิมในแคว้น “เชียงตุง” ของเมียนมาร์ ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเชียงตุงและยังมีถิ่นที่อยู่กระจายตัวอยู่ในหมู่บ้านหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทย (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:9)เช่น บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ บ้านสันต้อม บ้านเชียงคอย บ้านร้องชี้เหล็ก อำเภอคอยสะเก็ด บ้านป่าเหมือด บ้านหนองแห้ง อำเภอสันทราย บ้านทรายมูล บ้านน้อย บ้านมอญ บ้านสันกลาง อำเภอสันกำแพง บ้านต้นแห่น บ้านไร่ อำเภอสันป่าตอง บ้านสันป่าสัก บ้านช่อแล อำเภอแม่แตง เป็นต้น

ในอดีต แคว้นเชียงตุงเป็นรัฐอิสระที่มีเอกราชปกครองโดย “เจ้าฟ้า” ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับรัฐอิสระต่างๆ ของไทยก่อนการรวมตัวเป็นประเทศไทย ในบรรดารัฐเหล่านี้ที่มีทั้งรัฐเล็กรัฐใหญ่ ต่างก็มีการบัพพวงชิงดินแดนระหว่างกัน เชียงตุงซึ่งเป็นรัฐเล็กๆ ได้กลายเป็นประเทศราชของอาณาจักรล้านนาบ้าง พม่าบ้าง ปัจจุบันนี้เชียงตุงเป็นแคว้นอยู่ในรัฐชาน ซึ่งปกครองโดยรัฐบาลเมียนมาร์

ส่วนบรรพชนของชาวไทเขินในประเทศไทย ส่วนใหญ่อพยพมาจากเชียงตุง ในสมัยของพระเจ้ากาวิละ (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:7) ซึ่งกวาดต้อนชาวไทเขินมาอยู่ในอาณาจักรล้านนา ตามนโยบาย "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" เพื่อให้พลเมืองกลุ่มใหม่ได้หักล้างทางพงให้พื้นดินที่รกร้างได้อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรเลี้ยงปากเลี้ยงท้องได้อย่างมากมาย พี่น้องชาวไทยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในอาณาจักรล้านนาคือ มีทั้งไทลื้อ ไทใหญ่ ไทยวน ไทยอง และไทเขิน ซึ่งต่างก็ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ในประเทศไทย ตามชื่อของหมู่บ้านซึ่งเคยมีในถิ่นที่เดิมของตน เช่น กลุ่มไทใหญ่จากรัฐฉานของพม่า เมื่อเข้ามาอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็มีหมู่บ้านชื่อเดียวกัน เช่น เมืองปอน เมืองยวม ฯลฯ สำหรับกลุ่มไทเขินก็เช่นเดียวกัน เมื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในอำเภอรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ ก็ตั้งชื่อหมู่บ้านชื่อเดียวกับที่เคยอยู่ที่เชียงตุง เช่น (พระอาจารย์อานนท์ อาทิตตธมโม และคณะ 2538:87) บ้านทรายมูล บ้านยางหลวง บ้านศรีภูมิ เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ในภาคเหนือตอนบนประเทศไทย ซึ่งเรียกโดยรวมว่า "ล้านนา" นั้นประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยหลายกลุ่ม ซึ่งมีกลุ่มใหญ่ๆ คือ ไทยวน ไทเขิน ไทใหญ่ ไทลื้อ และไทยอง ซึ่งกระจายตัวในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน และเรียกขานวัฒนธรรมโดยรวมเป็น "วัฒนธรรมล้านนา" นั้นยากที่จะแยกออกได้โดยเด็ดขาดว่าคนใดเป็นไทยวน ไทลื้อ ไทเขินไทใหญ่ หรือไทยอง เพราะมีวัฒนธรรมหลักเช่นเดียวกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา และตัวอักษรอย่างเดียวกัน มีวรรณกรรม ตำนาน พงศาวดาร ซึ่งอ้างอิง และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และในสังคมปัจจุบันมีการผสมผสานด้วยการแต่งงานระหว่างกลุ่มซึ่งทำให้แยกออกจากกันได้ยากยิ่งขึ้น

สำหรับชาวไทเขินในเชียงตุงนั้นแม้จะถูกพม่าปกครองมาเป็นเวลานานและยังคงอยู่ในปกครองของไทยช่วงระยะเวลาหนึ่ง(ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:8) แต่ยังไม่ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะตัวอักษรประจำชาติ ยังคงรักษาแบบดั้งเดิมได้ทุกอย่าง(ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:8)

2.1 ถิ่นฐาน

ถิ่นฐานของไทเขินในการศึกษานี้จะกล่าวถึงถิ่นฐานสองแหล่งที่ตั้งเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ ถิ่นฐานดั้งเดิมคือเชียงตุง เมียนมาร์และถิ่นฐานในประเทศไทย คือ ที่เชียงใหม่ ในอำเภอรอบนอกในพื้นที่ของอำเภอสันทราย อำเภอสันป่าตอง อำเภอสันกำแพง และอำเภอดอยสะเก็ด และบางส่วนของอำเภอเมือง

2.1.1 ถิ่นฐานในเชียงตุง

แคว้นเชียงตุงอยู่ในรัฐฉานของเมียนมาร์ ซึ่งในอดีตรัฐฉานอยู่ในความคุ้มครองของพม่าและจีน (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) ตั้งอยู่ที่ละติจูด

ที่ 21 องศา 17 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 99 องศา 40 ลิปดา ตะวันออก อาณาเขตของเชียงตุงถูกกันด้วยแม่น้ำสำคัญสองสาย คือแม่น้ำโขง ทางด้านทิศตะวันออก และแม่น้ำสาละวินทางทิศตะวันตก ส่วนทางด้านทิศเหนือติดต่อกับสิบสองปันนาในยุคนั้น และทิศใต้ติดต่อกับเชียงรายของไทย ลักษณะภูมิลักษณะของเชียงตุงอยู่ระหว่างหุบเขาล้อมรอบเมือง เป็นลักษณะแบบแอ่งกะทะซึ่งทำให้พบกับปัญหาน้ำท่วมอยู่ตลอดเวลา เชียงตุงมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของทั้งพม่าและจีน และยังมีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลางการค้าเป็นทางผ่านและจุดแลกเปลี่ยนของสินค้าและระหว่างพม่า ไทย และจีน ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทย จีน พม่า ที่เชียงตุงนี้มีต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน คาราวานของจีนฮ่อจากยูนนานจะนำผ้าไหม เครื่องถ้วยชาม ผ้าขนสัตว์มาแลกเปลี่ยนกับเปลือกไม้ย้อมผ้า ยางไม้ฝ้าย และครั่ง (Lilian Johnson Curtis, 1903:157) เส้นทางของการค้าขายแลกเปลี่ยนจากยูนนาน มาเชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง จนถึงมะละแหม่ง มณฑลยูนนาน และร่างกุ้ง (William Clifford Dodd 1923:957)

2.1.2 ถิ่นฐานในเชียงใหม่

จากการศึกษาด้านานพญามังรายสร้างเมืองเชียงตุง (สงวน ไรตีสุขรัตน์ : 2515) และตำนานเมืองเชียงตุง(ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527) พบว่าความสัมพันธ์ของเชียงตุงและเชียงใหม่มีลักษณะเป็นแบบบ้านพี่เมืองน้อง ดังนั้นกลุ่มไทเขินเชียงใหม่บางกลุ่มก็เข้ามาในลักษณะตั้งถิ่นฐานเพื่อการทำมาหากินในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในบางช่วงเวลาพบหลักฐานของการเป็นประเทศราช เช่นในรัฐสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจไปถึงเมืองมายในรัฐชาน และเมืองอื่นๆ อีก 11 เมือง พร้อมกับกวาดต้อนเชลยศึกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปได้ที่จะกวาดต้อนเชลยมาจากเชียงตุงสู่เชียงใหม่ทำให้ชาวไทเขินจากเชียงตุงเข้ามากระจายตัวอยู่ในอาณาเขตรอบนอกของเชียงใหม่

ในพ.ศ.2317 (พระยาประชาธิปไตยจักรจักร พงศาตโยกนก : 416) พระยาภาวิลละผู้ปกครองล้านนาได้กอบกู้บ้านเมืองรวบรวมราษฎรที่กระจัดกระจายหนีภัยสงครามให้มารวมอยู่เป็นบ้านเมือง และเพิ่มจำนวนราษฎรโดยการยกกองทัพไปตีเมืองต่างๆ ริมแม่น้ำสาละวิน เพื่อกวาดต้อนผู้คนมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ซึ่งรวมถึงไทเขินจากเชียงตุง และไทยองจากเมืองยองด้วย (สงวน ไรตีสุขรัตน์ 2515:443) และใน พ.ศ.2530 (ปราวณี ศิริธร 2521:5) พระยาอุปราชเชียงใหม่ส่งขุนนางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าศิริชัยของเชียงตุง ซึ่งพาไพร่พลหนีไปอยู่เมืองหลวง เมืองยาง และเมืองเลน หลังจากทีเชียงตุงพ่ายแพ้แก่กองทัพของพระยาอุปราชธรรมลังกาใน พ.ศ.2345ในครั้งนั้นการเกลี้ยกล่อมสำเร็จผลยอมนำไพร่พลหลายร้อยครอบครัวเข้าสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ พระยาภาวิลละเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงมีบัญชาให้ไพร่พลเชียงตุงและครอบครัวที่เข้ามาสวามิภักดิ์ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนอกประตูเมืองเชียงใหม่ทาง

ทิศใต้ ส่วนเจ้านายของเชียงตุงที่เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วยก็ให้ตั้งคุ้มอยู่บริเวณเหนือวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบัน (ปราวณีสรร 2521:5)

จากการศึกษาวรรณกรรมต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ได้พบว่าคนไทเขินจากเชียงตุงได้เข้ามาพำนักอาศัยในพื้นที่รอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่หลายครั้งหลายครา ด้วยเหตุผลต่างๆ กัน ต่างกรรมต่างวาระ ทั้งในยามปกติและยามสงคราม ถิ่นที่อยู่ของชาวไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับถิ่นที่อยู่ของไทเขินในเชียงตุง เพราะลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเชียงใหม่และเชียงตุงไม่แตกต่างกันมากนัก ล้วนมีสภาพภูมิลักษณะของพื้นที่ต่างระดับ มีที่ราบลุ่มริมแม่น้ำซึ่งสามารถทำการเกษตรได้อย่างสะดวก มีสภาพภูมิอากาศเช่นเดียวกัน

2.2 โลกทัศน์ของไทเขิน

โดยทั่วไปตำนานการเกิดเมืองต่างๆ ในกลุ่มล้านนามักมีความสัมพันธ์กันกล่าวเนื่องอ้างอิงถึงกันและกัน การเกิดของเมืองมีต้นกำเนิดจากแนวคิดคล้ายคลึงกัน โดยอาศัยความเชื่อ ความดีงาม และศาสนาเป็นสื่อของเหตุการณ์ อาทิเช่นแฝงมาในรูปของผู้ทรงศีลหรือฤๅษี เป็นผู้ชี้ว่าตำแหน่งนั้นๆ อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เช่นในตำนานการสร้างเมืองเชียงใหม่ หนีบุญชัย หรืออีกรูปแบบหนึ่งเมืองจะถูกสร้างตามพุทธทำนายว่าพื้นที่ดังกล่าวจะมีความเจริญรุ่งเรืองกลายเป็นบ้านเมืองขึ้นในภายภาคหน้าดังตำนานพระเจ้าเลียบโลกในวัฒนธรรมล้านนานั้นเอง ความเชื่อเรื่องการสร้างเมืองทั้งสองรูปแบบสะท้อนให้เห็นความเชื่อในท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมและฝังลึกอยู่ในจิตวิญญาณของกลุ่มชน ผสมกับการผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่นำมาหล่อหลอมเข้าด้วยกันให้กลายเป็นความเชื่อของท้องถิ่นซึ่งมีศาสนาเป็นตัวประยุกต์

ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างเมืองโดยเฉพาะของกลุ่มล้านนาจะพบว่านอกจากชี้ว่าพื้นที่ใดเหมาะแก่การสร้างเมืองแล้วยังพบเนื้อหาอื่นๆ ประกอบไปด้วยหากพยายามสร้างจินตภาพทางกายภาพไปพร้อมๆ กันด้วย อาทิเช่น รูปลักษณะของเมือง ขอบเขต ลำน้ำ ห้วย หนอง บึงและประตูเมือง

2.2.1 ตำนานเมืองเชียงตุง

ยังมีโคบาลซึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี พาวัวไปเลี้ยงและหยุดพักได้ร่มไม้ใหญ่ ขณะที่นำข้าวห่อออกมากินกลางวัน ได้ให้ทานข้าวห่อนั้นแก่กาที่เกาะที่ต้นไม้ทุกวัน จนกระทั่งฝูงกาซึ่งมีอยู่หนึ่งพันตัว ได้เห็นพ้องต้องกันว่าควรตอบแทนบุญคุณโคบาลผู้นี้ให้สมปรารถนาสิ่งที่ยากได้ยากเป็น จึงเข้าไปถามโคบาลว่าอยากได้อะไร โคบาลตอบว่าอยากเป็นเจ้าเมือง ฝูงกาจึงไปเสาะหาเมืองต่างๆ และพบว่าที่เมืองประจันตคามกำลังว่างเจ้าเมือง เพราะเจ้าเมืองเดิมสิ้นแล้วและไม่มีผู้สืบทอด ฝูงกาจึงช่วยกันสานก้วย(เข่งหรือชะลอม)

แล้วให้โคบาลนั่งในนั้น พร้อมใจกันคาบบินข้ามทะเลไปยังเมืองประจันตคาม ซึ่งเจ้าเมืองเพ็งสิ้นบุญเมื่อได้ทำพิธีพุทธาภิเษกเป็นเจ้าเมืองประจันตคามมีนามว่า **“พญากาหาม”** เมื่อโคบาลได้เป็นเจ้าเมืองสมใจแล้ว แทนที่จะตอบแทนบุญคุณเลี้ยงดูให้ทานแก่กาดังเช่นเคย กลับละเลยไม่เลี้ยงดู กาทังพันตัวจึงทำอุบายหลอกว่าจะพาไปเมืองอื่นที่ร่ำรวยกว่า **“พญากาหาม”** หลงเชื่อ จึงถูกพาไปปล่อยเกาะฝ่ายเมืองประจันตคามเมื่อพญากาหามถูกฝูงกานำไปปล่อยเกาะบ้านเมืองก็ระส่ำระสายเพราะไม่มีผู้ปกครอง และยังพบกับอาเพศภัยฝนตกลงมามากมาย น้ำท่วมบ้านท่วมเมืองกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ผู้คนในเมืองต้องทิ้งถิ่นฐานขึ้นไปอยู่บนคอยสูงให้พ้นน้ำท่วม ส่วนพญากาหามซึ่งถูกนำไปปล่อยเกาะจนตายไป แต่เนื่องจากใจยังผูกพันกับเมืองประจันตคามซึ่งกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ไปแล้ว วิญญาณจึงกลับมาที่ผูกพันโดยกลับมาเกิดเป็นปูค่า (ทอง) และเป็นพญาปูปกครองสัตว์น้ำที่อยู่ในหนองน้ำนั้น

แต่ก่อนที่ฝูงกานำพญากาหามไปปล่อยเกาะได้พูดกับพญากาหามว่าเพราะท่านผิดคำพูด และอกตัญญูต่อผู้มีคุณจึงต้องพบชะตากรรมพญากาหามจึงได้ทำนายนายว่า เมืองประจันตคามนี้ในภายหน้าจะโดนฝนตกดินจากเขาถล่ม และน้ำท่วมเมือง และหากในภายภาคหน้าจะมีผู้มาสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ เมืองนี้จะเหมือนถูกสาปให้เป็นเมือง **“นามจันทร์”** คือ เจ้าเมืองจะต้องพลัดพรากจากเมืองเช่นเดียวกับที่ดินประสบอยู่

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังหนองน้ำของเมืองประจันตคามได้ทรงทำนายนายว่า ต่อไปนี้จะเป็นบ้านเป็นเมืองซึ่งเกิดทุนพระพุทธศาสนาและจะมีลูกเจ้าว้อง(เจ้าจีน) มาช่วยให้การสร้างบ้านแปงเมืองสำเร็จเจริญรุ่งเรืองพร้อมกันนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานเส้นพระเกศาหกเส้นแก่พญานาคและยังทรงทำนายไว้ว่าในภายภาคหน้าจะมีฤๅษี 4 ตนมาช่วยทำให้หนองน้ำแห้งลงและสถาปนาเป็นบ้านเมือง

ฤๅษี 4 องค์ตามพุทธทำนายเป็นลูกพญาเจ้าว้อง(เจ้าจีน)ได้มาถึงเมืองประจันตคาม ฤๅษีองค์ที่ชื่อจันทร์ขีได้อธิษฐานและนำไม้เท้าขีดจากหนองน้ำไปทางทิศใต้ แต่ปรากฏว่าน้ำไม่ไหลออกจากหนองน้ำ เป็นแต่เพียงซึมไปบ้างเล็กน้อยเท่านั้น จนในที่สุดฤๅษีองค์ที่ 4 ที่เป็นน้องคนสุดท้อง ซึ่งตุงคฤๅษีได้อธิษฐาน แต่ใช้ไม้เท้าขีดไปทางทิศเหนือเพื่อปล่อยน้ำให้ไหลออกปรากฏว่าน้ำจากหนองน้ำใหญ่ที่ท่วมบ้านเมืองได้ไหลขึ้นไปทางเหนือ แต่ด้วยความมีเมตตาต่อพญาปูดำที่อาศัยอยู่ในหนองน้ำ ตุงคฤๅษีมิได้ปล่อยน้ำจนหมด ยังคงสภาพหนองน้ำขนาดย่อมไว้เพื่อให้พญาปูดำได้อาศัยอยู่ในเมืองประจันตคามต่อไป.....(หนองน้ำที่ยังเหลืออยู่คือหนองตุงที่ได้ชื่อตามตุงคฤๅษีในปัจจุบัน แม่น้ำที่ไหลจากหนองตุงขึ้นไปทางเหนือ คือ ลำน้ำ **“ชิน”** หรือ **“น้ำชิน”** นั่นเอง ที่เรียกชื่อว่า **“ลำน้ำชิน”** เพราะทิศทางการไหลตรงข้ามกับทางน้ำปกติซึ่งไหลลงทางใต้ และกลุ่มชนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หลังการสร้างแปงเมืองแล้วก็คือกลุ่ม **“ไทชิน”** หรือ **“ไทเขิน”** ในเขียงตุงนั่นเอง)

เมื่อตุงคฤษีปล่อยน้ำออกจากหนองให้ไหลขึ้นเหนือได้แล้วพญานาค ซึ่งได้รับเส้นเกศา 6 เส้น จากพระพุทธองค์ไว้ก็นำเส้นพระเกศาทั้ง 6 เส้น มามอบให้กับตุงคฤษี ตุงคฤษีได้อธิษฐานว่าเส้นพระเกศาต้องประดิษฐานไว้ ณ ที่สูงกว่ากฎที่ท่านอาศัย เมื่อจบคำอธิษฐานแผ่นดินตรงที่ตุงคฤษียืนก็สูงขึ้น กลายเป็นพื้นที่ดินสูงซึ่งเป็นที่ประดิษฐานเส้นพระเกศา (พื้นที่นั้นกลายเป็น ดอยหลวง ซึ่งเป็นวัดที่สถาปนาพุทธศาสนาแห่งเมืองเชียงตุง)

นอกจากตุงคฤษีจะระบายน้ำออกจากหนองน้ำที่ท่วมบ้านเมืองแล้ว ยังประดิษฐานเส้นพระเกศาไว้ที่ดอยหลวง พร้อมกับกำหนดทิศทางของการสร้างบ้านแปงเมืองตามมงคลสูตร เมื่อตุงคฤษีกลับถึงเมืองและกราบทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พญาวังฮ่อผู้บิดา บรรดาฮ่อทั้งหลายทราบเรื่องก็พากันมาอยู่อาศัยบริเวณหนองตุงเป็นจำนวนมาก แต่ปรากฏว่าอยู่ได้ไม่นานเกิดการเป็นไข้ล้มตายกันเป็นเบือ จึงทิ้งถิ่นที่หนองตุงพร้อมทั้งทั้งน้ำเต้าเอาไว้ด้วย ต่อมาเมื่อน้ำเต้าแตกออก เม็ดน้ำเต้าได้กลายเป็นต้นตระกูลของทัมมิลละ (ลัวะ) ซึ่งอยู่อาศัยในบริเวณหนองตุงสืบต่อกันมา

จากการศึกษาดำเนินเมืองเชียงตุงซึ่งปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทเขินโดย ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527 นอกจากจะทราบเรื่องการเกิดของเมืองเชียงตุงในแบบตำนานหรือนิทานแล้ว ยังพบว่า**รูปลักษณ์ของเมืองเชียงตุงเป็นแอ่งกะทะ ซึ่งทำให้น้ำท่วมแล้วระบายไม่ได้** และพบว่าจากหนองตุงมี**น้ำขึ้นที่ไหลขึ้นไปทางเหนือ** ซึ่งถ้าพิจารณาในลักษณะของตำนาน จะกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ แต่ถ้าพิจารณาภูมิลักษณะของเชียงตุงจะพบว่าพื้นที่ทางเหนือต่ำกว่าทางใต้ ทำให้น้ำขึ้นที่ไหลขึ้นไปทางเหนือ

ในตำนานเมืองเชียงตุงที่ ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527 ได้ปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทเขินนี้ ในผูกที่ 1 และ 2 จะเป็นเรื่องราวของกำเนิดเมืองเชียงตุง แต่ในผูกต่อๆ ไปจะเป็นเนื้อหากล่าวเนื่องถึงพญามังราย พระนางจามเทวี เมืองเชียงตุง และเมืองเชียงใหม่ เมืองอโยธยายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ จนถึงผูกสุดท้าย คือผูกที่ 10 คือลูกชายพญาวังฮ่อได้เป็นกษัตริย์เมืองเชียงตุง ซึ่งจะได้ชี้ชัดว่าในตำนานแสดงถึงความผูกพันของเมืองต่างๆ ในกลุ่มล้านนาเข้าด้วยกันทั้งหมด ทั้งเชียงราย เชียงใหม่ เชียงแสน เชียงตุง เชียงรุ่ง และในผูกที่ 6 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพญามังรายปราบทัมมิลละได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับที่ของแม่น้ำลาบ(หรือแม่น้ำหลาบ) ซึ่งไหลมาบรรจบกับ “น้ำขึ้น” ซึ่งเป็นสภาพทางกายภาพของเชียงตุงในปัจจุบัน

2.2.2 ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุงยุคโบราณ

เอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุงได้บันทึกไว้ว่าหลังจากที่พญามังรายทรงสถาปนาเมืองเชียงรายแล้ว ได้ทรงปกครองเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 1804 (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล 2546 : 52) ได้เสด็จออกล่ากวางทองมาถึงบริเวณเมืองเชียงตุง ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวลัวะ และทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสม จึงควรสร้างเป็นลูกช้างหางเมือง

(สรวิธติ อังสฤล 2546 : 52) ใน พ.ศ.1805 (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 52) พญาเมงรายโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเมืองเชียงตุงขึ้นบริเวณดอยจอมตุงที่ ตุงคฤชีเคยจำศีล ด้วยเป็นชัยภูมิที่เป็นมงคล และโปรดเกล้าให้ **“มางครุม”** และ **“มางเคเรียน”** ซึ่งเป็นชาวละว้ามากินเมืองเชียงตุงซึ่งเคยเป็นเมืองที่ชาวละว้า อยู่อาศัยมาก่อน เมื่อมางครุมผู้ซึ่งกินเมืองก่อนได้เสียชีวิตลง ก็ให้มางเคเรียน ผู้น้องครองเมืองแทน การที่ทรงให้มางครุมและมางเคเรียนมากินเมืองเชียงตุง นั้นน่าจะเป็นเหตุผลทางการเมือง เพราะการให้ชาวละว้ามาปกครองชาวละว้า กันเองน่าจะราบรื่นและยอมรับได้ง่ายกว่าส่งชนชาติอื่นมาปกครอง จนกระทั่ง เมื่อมางเคเรียนสิ้นชีพลงเมืองเชียงตุงว่างเว้นผู้ปกครองอยู่สองปี พญาเมงราย จึงทรงแต่งตั้งให้ **“เจ้าน้ำท่วม”** ซึ่งเป็นหลานปู่มาปกครองเมืองเชียงตุงใน พ.ศ.1834 (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 82) โดยสร้างที่ประทับชั่วคราวที่ **“เวียงเหล็ก”** ขณะที่กำลังก่อสร้าง **“เวียงหลวง”** หรือเวียงเชียงตุงไปพร้อมๆ กันด้วย (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 83)

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเชียงตุงเมื่อพิจารณาจากแผนที่จะพบว่าอยู่ กึ่งกลางระหว่างสิบสองปันนากับล้านนา ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีผลดีต่อเส้นทางการค้าอย่างยิ่ง แต่ทว่าเป็นตำแหน่งที่ตั้งที่ไม่เหมาะสมต่อความมั่นคงนัก เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเคลื่อนไหวของกองทัพราชสำนักมอญไกล ที่เข้ายึดเมืองเชียงรุ่งได้ในปี พ.ศ.1893 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่พญาเมงรายสร้าง เมืองเชียงใหม่ การที่พญาเมงรายเลือกสถาปนาราชธานีที่เมืองเชียงใหม่แทนที่จะเลือกเมืองเชียงตุงคงจะเป็นเหตุผลจากเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงดังกล่าว (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2539:45-46) การขยายอำนาจลงมาทางใต้ของเชียงราย แทนที่จะขยายขึ้นไปทางเหนือทำให้พญาเมงรายต้องล้มล้างอาณาจักรหริภุญชัย ซึ่งครอบครองพื้นที่ดังกล่าวลงเสียก่อน แล้วจึงค่อยสถาปนาศูนย์กลางอำนาจ ใหม่ของพื้นที่คือ เมืองเชียงใหม่

รัชกาลของเจ้าน้ำท่วมสิ้นสุดลงใน พ.ศ.1847 กินเมืองเชียงตุงนาน 14 ปี (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 84) หลังจากนั้น **“เจ้าน้ำน่าน”** เจ้าเมือง เชียงของได้มากินเมืองเชียงตุงแทน แต่หลังจากรัชกาลของพระเจ้าน้ำน่านแล้ว มีเอกสารที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับเชียงตุงน้อยมาก จะมีปรากฏอีกครั้งในสมัย เจ้าเจ็ดพันธุ ซึ่งเป็นไปได้ว่าหลังจากสิ้นรัชกาลของพญาเมงรายแล้ว อาณาจักร ล้านนาที่มีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางที่เคยเป็นปึกแผ่นก็เกิดระส่ำระสาย จนกระทั่งรัชกาลพญาสามฝั่งแกน เมืองเชียงใหม่มักกลับเป็นศูนย์กลางของ ล้านนาอีกครั้ง แต่มาเป็นเอกภาพทางการเมืองอย่างจริงจังในสมัยพญาติโลก- ราช (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2539:32-33)

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเชียงตุงอยู่ระหว่างอาณาจักรใหญ่ๆ หลาย อาณาจักร เช่น อาณาจักรสิบสองปันนาทางตะวันตกเฉียงเหนือ อาณาจักร แสหนวีทางตะวันตกเฉียงเหนือ และอาณาจักรล้านนาทางตอนใต้ ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ.1839-2101 เมืองเชียงตุงได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าลำดับรอง

รวบรวมสินค้าต่างๆ ส่งต่อลงมายังเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าและมีแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ศศิภักดิ์ เทียงมิตร 2545:3) ที่ตั้งของเมืองเชียงตุงจึงเป็นท่าเลทองบนเส้นทางการค้าระหว่างศูนย์กลางอำนาจใหญ่ ทำให้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่ใครต่อใครก็หมายจะครอบครอง ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงเวลานี้อาณาจักรใดแข็งแกร่งกว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงในช่วงต้นๆ นั้น เป็นไปในลักษณะของเครือญาติ เพราะเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในราชวงศ์มังราย ส่งลูกหลานไปปกครองอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัย “เจ้าเจ็ดพันตู่” ครองเมืองเชียงตุง ในปี พ.ศ.1893 ต่อมาหลังจากรัชสมัยเจ้าเจ็ดพันตู่แล้วทางเชียงใหม่ก็ไม่ได้ส่งใครไปครองเมืองเชียงตุงอีกเลย แต่กลับเป็นพระราชโอรสของเจ้าเจ็ดพันตู่ คือ “เจ้าอ้ายอ่อน” ครองเมืองเชียงตุงต่อ ซึ่งก็ยังมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับเชียงใหม่ นอกจากนี้เจ้าอ้ายอ่อนได้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของพญาทือนา (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) อันเป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงดำเนินไปในลักษณะของเครือญาติเช่นเดิม ในตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดงเชียงตุงฉบับวัดบุญปารามได้ให้หลักฐานว่าเจ้าอ้ายอ่อนได้ลงไปช่วยเชียงใหม่รบกับอยุธยาเพื่อป้องกันเมืองสุโขทัย พลาดพลั้งเสียที่ถูกจับเป็นเชลยที่กรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุแล้วกลับมายังเมืองเชียงตุง (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ดุ้ยเขียว 2537:62-66) และได้สร้างวัดที่เมืองเชียงตุงเป็นจำนวนมาก

หลังจากรัชสมัยของเจ้าอ้ายอ่อนและเจ้าแสนเหล็กโอรสเจ้าเจ็ดพันตู่สันนิษฐานว่าเชียงตุงคงจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลจีนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:73) เพราะในช่วงเวลานี้ไม่มีหลักฐานทางเชียงใหม่กล่าวถึงเชียงตุงเลยตลอดช่วงสมัยของเจ้าแสนเมืองมาและเจ้าสามฝั่งแกน (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32)

หลักฐานที่ปรากฏว่าเชียงตุงกลับมาเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ นั้นอยู่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) ซึ่งตรงกับสมัยพระยาศรีสัตตธรรมราชาจุฬามณีของเชียงตุง (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:73) ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่ และเชียงตุงกระชับแน่นแฟ้นแบบพระสหาย พร้อมกับถูกกระชับให้แน่นแฟ้นขึ้นด้วยการใช้ศาสนาเป็นสื่อ ในเชียงตุงนั้นสืบทอดทางศาสนามาจากเชียงใหม่มาตั้งแต่สมัยโบราณ หลักฐานที่ปรากฏชัดคือครั้งที่เจ้าเจ็ดพันตู่ไปครองเมืองเชียงใหม่ได้นำนิกายวัดสวนดอกไปด้วย (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) แต่เมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งในนิกายทางศาสนาระหว่างนิกายวัดสวนดอก (เหมือนนิกายยางทองของเชียงตุง) และนิกายลังกาวงศ์ใหม่ (นิกายวัดป่าแดง) พระเมืองแก้วกษัตริย์เชียงใหม่ได้ทรงไกล่เกลี่ยปัญหาของเชียงตุงว่าเชียงใหม่จะสนับสนุนทั้งสองนิกาย เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา ขอให้พระทั้งสองนิกายหมดสิ้นความโกรธเคืองกัน แต่ละนิกายสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ และร่วมกันในพิธีสำคัญ

พ.ศ.2062 พระเจ้าศรีวิชัยเจ้าเมืองเชียงตุงถูกปลงพระชนม์เกิดปัญหาพระโอรส 2 พระองค์ซึ่งแย่งชิงอำนาจซึ่งกันและกัน องค์หนึ่งคือ ท้าวเชียงคองหนีมาพึ่งพระเมืองแก้วกษัตริย์ของเชียงใหม่ อีกองค์หนึ่งคือ พระยาหินหนีไปพึ่งเจ้าเมืองแสนหวี พระเมืองแก้วเจ้าเมืองเชียงใหม่พยายามช่วยเชียงตุงด้วยการส่งกองทัพไปยึดเชียงตุง แต่ไม่สำเร็จถูกกองทัพแสนหวีโจมตีรักษาเมืองไว้ได้ หลังจากนั้นอำนาจของเชียงใหม่เหนือเชียงตุงก็สิ้นสุดลง และในช่วงปลายสมัยของอาณาจักรล้านนาสมัยอานอแอ เกิดปัญหาการกบฏของขุนนางและข้าราชการ ในที่สุดถึง พ.ศ. 2101 อาณาจักรล้านนาก็ตกอยู่ในการยึดครองของพม่า เช่นเดียวกับเมืองเชียงตุงก็เป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วยเช่นกัน

ภายใต้สถานการณ์ปกครองของพม่า กว่า 200 ปี ทางเชียงตุงไม่มีหลักฐานที่ระบุถึงความพยายามที่จะโค่นล้มอำนาจพม่าต่างกับหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารล้านนา ซึ่งพระยาภาวิละ ผู้นำของล้านนาได้กอบกู้บ้านเมือง ได้รวบรวมราษฎรที่อยู่กระจัดกระจายให้รวมตัวกันอยู่เป็นบ้านเมือง และยังได้กวาดต้อนราษฎรจากหัวเมืองต่างๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ยังรกร้างว่างเปล่าของเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ในการนี้ยังได้ชักชวนให้เจ้าเมืองน้อยใหญ่ที่เป็นเมืองขึ้นของพม่าให้แข็งข้อและปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ รวมทั้งได้ชักชวนเจ้าศิริชัยโชติสารัมภะ เจ้าเมืองเชียงตุงให้แข็งข้อด้วย แต่เจ้าศิริชัยฯ กลัวว่าราษฎรจะเดือดร้อน (สงวน โชติสุขรัตน์ 2515:443) ไม่กล้าแข็งข้อต่อพม่าตามคำชักชวน แต่หลังจาก พ.ศ.2345 (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) ที่พระยาอุปราชมลลิกายกทัพไปตีเชียงตุงสำเร็จ เจ้าศิริชัยฯ ซึ่งพาไพร่พลหนีไปอยู่เมืองหลวง เมืองยาง และเมืองเลน ก่อนย้อนกลับมาอยู่ที่เชียงตุงเช่นเดิมหลังจากกองทัพเชียงใหม่ยกกลับไปแล้ว หลังจากขับไล่พม่าออกจากเชียงแสน (สงวน โชติสุขรัตน์ 2515:478) พระยาอุปราชมลลิกายส่งขุนนางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองเชียงตุงอีกครั้ง ในครั้งนี้เจ้าศิริชัยฯ เชื่อมั่นในความเข้มแข็งของเชียงใหม่ที่ขับไล่พม่าออกจากเชียงแสนได้สำเร็จ จึงยอมนำไพร่พลหลายร้อยครอบครัวเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ พระยาภาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงให้ไพร่พลเชียงตุงซึ่งเป็นชาวไทเขินตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนอกประตูเมืองเชียงใหม่ทางใต้ ส่วนเจ้านายนั้นให้ตั้งคุ่มอยู่บริเวณเหนือวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน (ปราณี ศิริธร 2521:5)

มีเจ้าเชียงตุงบางองค์ เช่นเจ้ามหาชนานซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระที่เมืองยางเมื่อถูกพม่าโจมตี ใน พ.ศ. 2354 (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:77) ได้ขอความช่วยเหลือจากเชียงใหม่ แต่ปรากฏว่าเชียงใหม่มีกำลังไพร่พลน้อยกว่า และเชียงตุงเป็นเมืองในที่สูงซึ่งทำให้ไม่สามารถต้านทัพพม่าได้เจ้ามหาชนานซึ่งเล็งการไกลในภายภาคหน้าตระหนักดีว่าเชียงตุงเป็นเมืองที่อยู่ไกลจากประเทศพมามากกว่าเมืองอื่นๆ และยังอยู่ไกลเท่าไร เมืองประเทศราชก็จะมีอิสระมากขึ้นเท่านั้นเจ้ามหาชนานจึงยอมรับข้อเสนอของพม่าที่จะให้พระองค์เป็นเจ้าฟ้าครองเมือง

เชียงตุงต่อไปในฐานะประเทศราชของพม่า ในพ.ศ. 2356 (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:77)

เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้การยกย่องเจ้านายเชียงตุงด้วยความสัมพันธ์แบบญาติสนิทเสมือนเป็น “**เจ้าพี่เจ้าน้อง**” ร่วมมือกันทำสงครามปราบปรามดินแดนข้างเคียงในสิบสองปันนา เจ้าศิริชัยฯ แห่งเชียงตุงได้ร่วมเดินทางไปกับเจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน์เมืองเชียงใหม่ นำเจ้าเมืองท้าวพระยาเมืองสิบสองปันนาที่ยอมรับอำนาจของล้านนาไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพื่อกราบทูลขอราชการ แสดงถึงการยกย่องให้มีฐานะเป็นญาติสนิท (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32)

จากเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งการเมือง การปกครองและความกลมกลืนทางวัฒนธรรมจะเห็นได้ว่า เชียงใหม่และเชียงตุงถึงแม้จะมีบางช่วงเวลาที่ทำให้ต้องสู้รบกันด้วยเหตุผลทางการเมือง แต่ในสวนลึกของความสัมพันธ์ยังมีความเอื้ออาทรแบบพี่น้องกันอยู่อย่างแนบแน่น และในช่วงรัชสมัยของเจ้าศิริชัยฯ แห่งเชียงตุงนี้เองที่มีชาวไทเขินจำนวนหนึ่งอพยพมาตั้งหลักแหล่งในเชียงใหม่ จากชวงเวลานั้นจนถึงปัจจุบัน (2548) นับเป็นเวลา 198 ปีแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวไทเขินตั้งแต่ครั้งกระนั้นที่อยู่อย่างร่มเย็นในอาณาจักรล้านนาจะแตกหน่อตอยอดเพิ่มจำนวนมากมายกระจายตัวอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุง มีความผันแปรไปตามความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ขณะที่ไทยเป็นศัตรูกับพม่าและเชียงตุงยอมรับในอำนาจของพม่าอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ไทยไม่สามารถยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงได้ เพราะไม่ไว้ใจทั้งเชียงตุงและพม่า การตัดสินใจรุกรานเมืองเชียงตุงของไทยทำให้เชียงใหม่เกิดความกระอักกระอ่วนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่กล้าคัดค้าน

ศึกเชียงตุง (พ.ศ.2393-2395) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นสมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ครองเมืองเชียงใหม่ และเจ้ามหาชนานครองเมืองเชียงตุง และเจ้ามหาชนานนี้ได้ยอมรับการเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาก่อน สาเหตุของศึกเชียงตุงไม่ได้ก่อตัวมาจากเชียงตุง แต่ก่อตัวมาจากการกบฏในเชียงรุ่ง และเจ้านายเมืองเชียงรุ่งหนีมาอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง พร้อมทั้งส่งสาส์นขอความช่วยเหลือยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าการขอความช่วยเหลือของเมืองเชียงรุ่งมาให้ลักษณะของ “**เมืองน้อยมาพึ่งเมืองใหญ่**” (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) เพื่อเกียรติภูมิของไทยควรให้การรองรับช่วยเหลือตามสมควร (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2504:98) และพร้อมกันนี้เพื่อความปลอดภัยทางด้านยุทธศาสตร์กับพม่า ไทยต้องยึดครองเมืองเชียงตุงให้ได้ เพื่อกำจัดอำนาจของพม่าและป้องกันพม่าโจมตีหัวเมืองภาคเหนือ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2504:99) แต่ในการทำสงครามเชียงตุงครั้งแรกไม่สำเร็จ เพราะไพร่พลยกไปน้อยและชัยภูมิของเชียงตุงยากแก่การเข้าถึง

การทำสงครามกับเชียงตุงครั้งแรกนี้เห็นได้ชัดว่า เชียงใหม่ซึ่งเป็นบ้านที่เมืองน้องกับเชียงตุง มีความเห็นแตกเป็นสองฝ่าย และโดยส่วนลึกของจิตใจแล้วเชียงใหม่ไม่ยากกรุกรานเชียงตุง และช่วงท้ายของสงครามไทยไม่ได้ส่งไพร่พลไปเพิ่ม เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจวบและสวรรคตใน พ.ศ. 2394 นั่นเอง

สงครามเชียงตุงครั้งที่ 2 (พ.ศ.2397) (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:44) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่อังกฤษกำลังขยายอำนาจอยู่ในพม่า พระองค์ทรงตัดสินพระทัยที่จะทำสงครามให้เด็ดขาดเสียก่อนที่เชียงตุงจะต้องเข้าไปเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ นโยบายการประกาศสงครามกับเชียงตุงครั้งนี้ เชียงใหม่ไม่เห็นด้วยและไม่ค่อยยอมรับแต่ไม่กล้าคัดค้าน จึงได้แต่ผัดผ่อนและอ้างเหตุผลต่างๆ นานา ทั้งทางด้านเสบียงอาหาร ไพร่พล ความอดอยากของราษฎรและอื่นๆ แต่ไทยก็ยืนยันส่งทัพไปจนถึงเชียงแสนแต่ทางพระเจ้าเชียงใหม่ส่งท้าวพระยาไปห้ามทัพ อ้างว่าขัดสนเสบียงอาหารและขอให้ทางกรุงเทพงดกองทัพไปก่อน แต่ทางกรุงเทพฯ ไม่ยอม ในที่สุดการศึกครั้งนั้นไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้เช่นเดียวกับศึกครั้งแรก เพราะที่ตั้งของเชียงตุงอยู่ในที่สูงสามารถป้องกันตนเองได้ดี กองทัพไทยไม่ชำนาญทาง เคลื่อนไหวได้ช้า และที่สำคัญที่สุดคือขาดความร่วมมือจากทางเชียงใหม่ ทำให้ไม่สามารถเอาชนะศึกเชียงตุงได้

หลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วไทยไม่มีนโยบายจะส่งกองทัพไปยึดครองเชียงตุงอีกเลย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวไทยต้องแก้ปัญหาการเมืองภายในและระวังภัยจากจักรวรรดินิยมตะวันตกแต่อย่างไรก็ตามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพไทยภายใต้การนำของพลตรีผิน ชุณหะวัณ ได้ยึดครองเชียงตุงได้ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2485 (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:49) รัฐบาลไทยอ้างความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์จัดการปกครองให้เชียงตุงเป็นจังหวัดหนึ่งของไทยเช่นเดียวกับจังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ โดยใช้ชื่อว่า **“สหรัษฎไทยเดิม”** มีข้าหลวงทหารและข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าไปบริหารราชการ แบ่งส่วนราชการเป็นอำเภอ ทำให้ชาวเชียงตุงรุ่นนั้นคุ้นเคยกับภาษาและวัฒนธรรมไทย เจ้านายชั้นปกครองของเชียงตุงได้รับการแต่งตั้งให้บริหารราชการตามความถนัดและความสามารถ (บ. บุญคำ 2537:173-175)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษให้เอกราชแก่พม่าใน พ.ศ.2490 เชียงตุงอยู่รวมในสหภาพพม่า รัฐบาลไทยจึงคืนเมืองเชียงตุงให้แก่สหประชาชาติ พม่าจึงกลับมามีบทบาทเหนือเมืองเชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง

2.2.3 เมืองเชียงใหม่จากตำนานและพงศาวดาร

ในดินแดนล้านนาก่อนที่พญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนั้น บ้านเมืองมีลักษณะที่กระจายตัวเป็นชุมชนย่อยขนาดเล็กใหญ่และเล็กเป็นจำนวนมาก ซึ่งพอจะแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ชุมชนที่ราบลุ่มน้ำปิงตอนบนและชุมชนที่ราบลุ่มน้ำกก

ตามตำนานกล่าวว่าชุมชนของพวกลัวะ (ทิวา ศุภจรรยา 2528:24) มีหลักแหล่งบริเวณเชิงดอยสุเทพ คือ เวียงเชษฐบุรี หรือเวียงเจ็ดลิน และต่อมาขยายตัวมายังเวียงสวนดอกและเวียงนพบุรี คือที่ที่เป็นบริเวณเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบัน กลุ่มเวียงดังกล่าวคือชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ซึ่งนอกจากเวียงทั้งสองแห่งแล้ว ยังมีชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก คือ เมืองหริภุญชัย ซึ่งปรากฏในตำนานว่าฤๅษาสุนทรเทพเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น และได้ไปเชิญพระนางจามเทวีพระธิดาของเจ้าผู้ครองนครละโว้ (ลพบุรี) มาปกครองเมืองหริภุญชัย เมื่อเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้มีการขยายตัวออกไปยังบริเวณใกล้เคียงอีกหลายเมือง (กรมศิลปากร 2530:17) อาทิเช่น เสด็จคันคร เวียงมโน เวียงเกาะ เวียงท่ากาน โดยที่ในตำนานได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างขุนหลวงวิลังคะผู้ปกครองชุมชนชาวลัวะที่เชิงดอยสุเทพกับพระนางจามเทวีแห่งหริภุญชัย หริภุญชัยนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชุมชนชาวลัวะ โดยเฉพาะทางด้านพุทธศาสนา

ส่วนชุมชนที่ราบลุ่มน้ำกกมีเรื่องราวปรากฏในตำนานการตั้งบ้านเรือนโดยกลุ่มชนที่เรียกกันว่า “กรอม” และ “ไต” ดังปรากฏในตำนานสุวรรณโคมดำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร ในตำนานสุวรรณโคมดำได้กล่าวถึงดินแดนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำกกกว่าเดิมเคยเป็นดินแดนของพวก “กรอม” มีศูนย์กลางที่เมืองสุวรรณโคมดำ ซึ่งต่อมาเมืองได้พังทลายลงเนื่องจากถูกน้ำกัดเซาะทำลายลง ต่อมาสิงหนวัติกุมารซึ่งเป็นเชื้อสายไทยเมือง (กรมศิลปากร 2530:17) ได้อพยพผู้คนมาจากตอนใต้ของจีนและมาสร้างเมืองไชยนาทรายณ์ขึ้นที่เมืองสุวรรณโคมดำ เกาะที่ถูกกัดเซาะพังทลายลงในแม่น้ำโขงและต่อมา มีการสร้างเมืองโยนกนาครพันธ ซึ่งก็ล่มสลายอีก จนกระทั่งมีกลุ่มลาวจงมาก่อตั้งชุมชนใหญ่เป็นเมืองเชียงลาวและเมืองหิรัญนครเงินยางซึ่งมีกษัตริย์ในราชวงศ์ลาวจิงคราช คือ ขุนเจือง สามารถขยายอาณาเขตเมืองหิรัญนครเงินยางออกไปได้อย่างกว้างขวางดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องท้าวสุทนต์ท้าวเจือง พญาผังรายเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 25 แห่งราชวงศ์ลาวจิงคราชที่ได้ครองราชสมบัติที่เมืองนครเงินยางในปี พ.ศ. 1805 (กรมศิลปากร 2530:17) และต่อมาพระองค์ได้ทรงดำเนินการรวบรวมเมืองใหญ่น้อยในลุ่มน้ำทั้งสองแห่งเป็นอาณาจักรล้านนาสำเร็จ และทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 1840 (กรมศิลปากร 2530:22 อ้างถึงชินกาลมาลีปกรณ์)

การศึกษาถึงโลกทัศน์ของไทเขินที่เกี่ยวข้องกับเชียงใหม่ จำเป็นต้องศึกษาด้านาน พงศาวดารเชียงตุงประกอบมากกว่าศึกษาประวัติศาสตร์ตำนาน และพงศาวดารของเชียงใหม่ เพราะกลุ่มไทเขินในเชียงใหม่ซึ่งกระจายตัวอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอสันป่าตอง และอำเภอสันกำแพง (ทิว สว่างปัญญากร 2527:7) นั้นอพยพมาจากเชียงตุง ซึ่งต้องศึกษาท้าวความถึงเหตุการณ์และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงตุงจึงจะเข้าใจได้ชัดเจน

2.3 ผู้คน ความคิด และจิตใจ

การศึกษาผู้คน ความคิดและจิตใจของไทเขินในที่นี้จะแยกวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท การศึกษาจากวรรณกรรมที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว กับการศึกษาวิเคราะห์จากประสบการณ์ของการปฏิบัติงานภาคสนามในการทำงานวิจัย ณ หมู่บ้านของไทเขินทั้งที่เชียงตุง และเชียงใหม่วรรณกรรมที่บ่งบอกถึงตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินได้อย่างลึกซึ้งและละเอียดอ่อนมีไม่มากนัก เพราะเนื้อหาต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับไทเขินเชียงตุงมีผู้ศึกษาไว้น้อย แต่อย่างไรก็ตามจากจำนวนวรรณกรรมที่มีจำนวนจำกัดนี้ก็สามารถอ่านและเข้าใจถึงตัวตนของไทเขินเชียงตุงได้ระดับหนึ่ง เมื่อมาผนวกกับการเข้าไปสัมผัสกับพี่น้องไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงตุงจากการปฏิบัติงานภาคสนามภาพลักษณ์ของตัวตนไทเขินอันประกอบด้วยผู้คน ความคิด และจิตใจ ที่พราเลือนก็แจ่มชัดขึ้น

วรรณกรรมหลักที่ทำให้ความเข้าใจในตัวตนไทเขินแจ่มชัดได้แก่ *คำวกลอนขอเชียงตุง* (อนาโศล โรเจอร์ เบิลติเยร์ : 2537) *ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง* (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ด้อยเชียง : 2537) *ตำนานเมืองเชียงตุง* (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527) ซึ่งปริวรรตจากอักษรไทเขิน *พงศาวดารเมืองเชียงตุง* (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2533) และ *เรื่องเมืองเชียงตุง* (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, นฤมล เรืองรังษี : 2537) ซึ่งนำไปผนวกกับบทความสารคดีที่เกี่ยวเนื่องกับเชียงตุงที่นักวิชาการและนักเขียนหลายท่านให้ความสนใจ

วรรณกรรมหลายชิ้นกล่าวถึงเชียงตุงว่าเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงมาตั้งแต่ตำนาน พุทธทำนาย จนปรากฏเป็นกายภาพของเมืองเชียงตุงที่มีวัดรอบเมืองเกือบ 30 วัด (สมบุญ อนรรฆจิต 1944:48) ชาวไทเขินที่เชียงตุงแม้ในปัจจุบันก็ยังเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ไม่เสื่อมคลาย ยังมีการปฏิบัติตามจารีตประเพณีดั้งเดิมอยู่อย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะในเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา สงกรานต์ และ บวชลูกแก้ว ในพิธีกรรมดังกล่าวชาวบ้านจะมาร่วมใจกันทำบุญอย่างพร้อมเพรียง ผู้ที่อยู่ในตัวเวียงก็ทำบุญกับวัดในเวียง ซึ่งมีมากมายหลายวัด อาทิเช่น วัดพระแก้ว วัดธาตุจอมคำ วัดหัวข่วง วัดเชียงจันทร์ วัดเขมินท์ วัดเชียงงาม วัดเชียงจัน วัดธาตุจอมมน วัดเชียงแล วัดเชียงอิง เป็นต้น หรือถ้าอยู่ในหมู่บ้านนอกเมืองก็ไปวัดทำบุญตามวัดนอกเวียงเชียงตุง เช่น วัดบ้านเหมา วัดหนองฮ้อ วัดบ้านล่าว เป็นต้น งานประเพณีต่างๆ ส่วนใหญ่กำหนดในวันเดียวกันและทำบุญพร้อมๆ กันทุกที่ ในเทศกาลทำบุญของชาวไทเขินนี้ เป็นเทศกาลที่ต้องใช้เงินมากในการจัดงานและทำบุญให้แก่วัด ปกติชาวบ้านเมื่อทำนาได้จะไม่ขายข้าวเพื่อแลกเป็นเงิน แต่ในเทศกาลทำบุญประเพณีนี้บางครั้งชาวไทเขินต้องขายข้าวเปลือกข้าวสารไปบ้าง เพื่อนำเงินไปทำบุญให้แก่วัด¹

รูป 2.1 ขบวนแห่บวชลูกแก้วที่เชียงตุง

รูป 2.2 ขบวนแห่บวชลูกแก้วของฝ่ายหญิง

รูป 2.3 ลูกแก้วก่อนเข้าพิธีบวช

รูป 2.4 ลูกแก้วหลังพิธีบวชกลายเป็น denaro

จากความเชื่อมั่นในพุทธศาสนานี้เองทำให้มีการแตกหน่อ ต่อยอด ความศรัทธาออกไปเป็นเนื้อหาที่สั่งสอนถึงศีลธรรม โดยเฉพาะศีลห้าใน ลักษณะของคำวกลอนขอเชียงตุง ซึ่งส่วนใหญ่พรรณนาถึงสภาพชีวิตของไทเขิน ในช่วงที่บ้านเมืองเพิ่งผ่านพ้นจากภัยสงครามใหม่ๆ การดำรงชีวิตของชาวเมือง เต็มไปด้วยความยากลำบาก และพรรณนาถึงความเคารพนับถือที่มีต่อระบบ การปกครองแบบเจ้าฟ้า (พระอธิการอานนท์ อาทิตตมโม 2537:8) การบันทึก สั่งสอนถึงศีลห้าในคำวกลอนขอเมืองเชียงตุง ซึ่งอนาโตล โรเจอร์ เบิลติเยร์ ปิรวรรตจากต้นฉบับภาษาไทเขินมีหลายตอน อาทิเช่น (อนาโตล โรเจอร์ เบิลติเยร์ 2537:36-37)

.....ฉันได้ฆ่าสัตว์ ตัดใจเพิ่นไว้ หื้อตายขาดกว่า ชีว.....
อทินนานั้นอย่าหื้อสับฐานการหยาบทารุณลักเทเพิ่นข้า.....
กาเมนั้นนา หรือเว้นหลักย้าย กลัวเป็นโทษสาย ที่ลุน.....
มุสรวาทา อย่าได้ทะเลาะ พัวจาล้ายหื้อ พรางลม.....
สุราเมรัย กินไปกุ่มควะ ช่างเสียเผียงหน้า คนเรา.....

จากการเชื่อมโยงพุทธวจนะเข้ากับวิถีชีวิตปกติของชาวไทเขินนี้เอง เราได้เห็นวาทะเนื้อหาต่างๆ ที่มาจากพุทธวจนะได้แทรกตามวรรณกรรมที่เข้า ถึงใกล้ชิดกับการดำเนินวิถีชีวิตตามปกติของชาวไทเขิน ดังนั้นคำสั่งสอนที่

เกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณ ความเข้มแข็งอดทน ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะปรากฏในรูปของตำนาน นิทาน ซึ่งได้ฟังและเล่าขานกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นโทษของการปฏิบัติในลักษณะตรงข้ามด้วย เช่นตำนานเมืองเชียงตุงเริ่มต้นกล่าวถึงความดีของการให้ทานอาหารแก่กาของโคบาลที่เมืองประจันตคาม ซึ่งได้สังตอบแทนความดีด้วยการได้เป็นเจ้าเมือง ต่อมาความดีถูกความชั่วครอบงำเกิดความอกตัญญูต่อผู้ฝาก ทำให้ต้องรับโทษถูกนำไปปล่อยเกาะและตายจนไปเกิดใหม่เป็นปูดำอยู่ในหนองตุง การค้นเคยและรับรู้ด้วยการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของชาวไทเขิน ทำให้อุปนิสัยกตัญญูรู้คุณ ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่ยังอยู่ในสายเลือดจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเป็นตัวตนของไทเขิน เชียงตุงนี้ได้พบภาษิตไทเขินเกี่ยวกับความรักเผ่าพันธุ์ ซึ่ง ทวี สว่างปัญญางกูร ได้คัดจากภาษิตไทเขินจากต้นฉบับอักษรไทเขินซึ่งส่วนใหญ่ไม่ซ้ำกับภาษิตล้านนาและสยาม ซึ่งพอจะเป็นหลักฐานในความรักเผ่าพันธุ์ของไทเขิน (ทวี สว่างปัญญางกูร : ศิลปวัฒนธรรม : 86-87)

.....กันกำ ปากขึ้นโตเป่าหาย เจ้อจาดก็เป่ากาย
ครันพูดภาษาไทเขินไม่สูญหาย เชื้อชาติก็ไม่กลายไป
หมายถึง ทรายใดที่ภาษาพูดไทเขินยังมีอยู่ไม่สูญหาย เชื้อชาติไทเขินก็ไม่กลายเป็นอื่นไป

.....กันโตหนังสือหาย เจ้อจาดก็จางกายแป้นอื่น
ครันตัวหนังสือหาย เชื้อชาติก็มักจะกลายเป็นอื่นไป
หมายถึง ตัวหนังสือไทเขินสูญหายเมื่อใด เชื้อชาติไทเขินก็มักจะกลายเป็นชาติอื่นไป

.....คอนเห็ดก็เสวหม่าน โกเป้อจ่านจ้งกัน
คนทำก็เพื่อนพม่า กลัวจะเบื้อขึ้นหน้าเกลียดชังกัน
หมายถึง ทำอะไรถ้ามีพรรคพวกพม่าเข้าไปก็จะมีพรรคพวกคืเกลียดชังกัน

.....เอากันแป้นกันจาดหมั้นอยู่ กันเราแตกหมู่จาดหาย
เอากันเป็นกันชาติหมั้นอยู่ ครันเราแตกหมู่ชาติหาย
หมายถึง ถ้าเราสามัคคีกัน ชาติก็มั่นคง ถ้าเราแตกสามัคคีชาติก็จะหายนะ

.....ก้อมหน้าต่อหลินเมิง จักรุ่งเรืองวันหนึ่ง
ก้อมหน้าต่อดินเมือง จักรุ่งเรืองวันหนึ่ง
หมายถึง การรักดีต่อชาติบ้านเมืองจะมีความรุ่งเรืองในภายภาคหน้า จากการศึกษาสุภาษิตไทเขินเหล่านี้ จะทำให้ความรู้สึกในจิตใจไทเขินได้ว่าการยึดมั่นในความรักความสามัคคีในเผ่าพันธุ์ เป็นจุดหนึ่งที่คนไทเขินยึดมั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตที่มีการรบพุ่งและต้องตกเป็นประเทศราชพม่านั้นทำความเจ็บช้ำน้ำใจให้แก่คนไทเขินเป็นอย่างยิ่งแม้ในปัจจุบัน